

Turkish Studies

Economics, Finance, Politics

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 1-30
DOI: 10.7827/TurkishStudies.14736
ISSN: 2667-5617
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Aralık 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Mart 2019*

✍ *Referees/Hakemler: Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR – Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ*

This article was checked by intihal.net.

GÜÇ DENGESİNİN TARİHSEL KARAKTERİ VE 1853-56 KIRIM SAVAŞI'NA UYARLANMASI

Adil CALAP*

ÖZET

Bu yazının amacı güç dengesiyle ilgili birbirinden farklı yorumları tartışmak değildir; amaç, güç denge sisteminin jeopolitik, sosyolojik ve tarihsel sınırlarını açık şekilde ortaya koymaya çalışmaktır. Uluslararası bir sistem olarak güç dengesi, yüzyıllar boyunca devletler arasında geçerli düşünceler üzerinde hakimiyet sağlamıştı. XVII. yüzyıldan beri güç dengesi üzerine yapılan tartışmalarda, devletlerin karşılıklı iş birliği içinde oldukları ya da birbirleriyle savaştıkları düzene odaklanmak merkezi bir rol oynamıştı. Güç dengesi kavramıyla ona özgü faaliyetler arasındaki ilişkiler, düşünceyle pratik arasında sürüp giden bir tartışmadan ziyade, tarihsel eylemlerin zamansal farklılıklarına bağlıydı. Her ne kadar XVII. yüzyıl önemli bulunsa da, bu makalede XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca faaliyet halindeki güç dengesi geleneğinde ihtiyaç duyulan ilkelerin gelişmesi ve uygulanması ele alınmıştır. Tartışmanın özneleri Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya'dır. XVII. yüzyıla kadar süren uluslararası geleneklerde büyük güçlerin tek başına rakiplerini yutarak tek bir evrensel güç haline gelme mücadelesi vardı; fakat 1713 Utrecht Sözleşmesi'yle birlikte birden fazla devletin uluslararası sisteme hakimiyet sağlama stratejisi kabul edilmiş ve küçük devletlerin yaşama güvenceleri güç denge sistemi üzerinden sağlanmaya başlanmıştı. Büyük bir gücün tek başına uluslararası sisteme tek başına engel olma eğilimlerini dizginleyecek yeni bir devletler sistemi ortaya çıkmıştı. XVII. yüzyıl başında büyük güçlerin güç dengesinden yararlanma davranışları çoğunlukla mekanik bir hesaplamaya dayandığı için, yanlış siyasi sonuçlara ve eylemlere ulaşabiliyordu. Sorunun çok daha karmaşık olduğu anlaşılıyordu. Güç dengesinde taktiksel ve ahlaksal boyutların ne kadar önemli olduğu keşfediliyordu. Sadece askeri hesaplamalar üzerinden yürütülen stratejilerin büyük güçler arasındaki ilişkileri kısa sürede yıpratmış ve

* Dr., E-posta: adilcalap@yahoo.com

fakirleştirdiği görülmüştü. Bunun üzerine devletlerin kendi özel menfaatlerine öncelik vermeleri ve bu menfaatler üzerinden diğer güçlerle ilişkilerini yeniden düzenleyebilecek kuralların oluşma dönemine girilmişti. XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren gelişen bu süreç büyük güçlere daha çok pasif bir rol biçiyordu; genel menfaatler sahasında yeterince gelişmiş bir iş birliği sahası oluşturulamıyordu. Bu dönem büyük güçlerin sömürgelerindeki faaliyetlerine odaklandığı, uluslararası bir sorumluluk almaya yanaşmadıkları bir yüzyıldı. Fakat Fransa'nın XIX yüzyıl başında uluslararası sisteme tek başına hâkim olma faaliyetleri büyük bir yenilgiyle sonuçlanınca, rekabetçi büyük güçlerin uluslararası sistemle ilgili sorumluluklarını almaya başlamışlardı. Bu durumun ürünü olarak, 1815 Viyana Kongresi'yle birlikte devletlerin bağımsızlıklarının korunacağı ve büyük güçler arasında güç dengesinden ziyade, ulaşılmış denge halinin geçerli olacağı ilan edilmişti. Fakat güç denge sistemine kısa sürede tekrar geri dönülmüştü; bu durumun ortaya çıkmasında en önemli nedenlerden biri Osmanlı'nın güç denge sistemine eşit bir devlet olarak kabul edilmemesi ve büyük güçler arasında yaşanabilecek buhranların Osmanlı üzerinden çözüme kavuşturulmasının kararlaştırılmasıydı. Osmanlı'ya karşı daha stratejik bir saldırının yoğunlaşacağı bu yüz yılda güç dengesini istikrarsızlaştıran özel ve genel menfaat sahalarının yeniden üretilmesi ve tanımlanması söz konusuydu. Jeopolitik bir hareketlenmenin ve çatışmaların şiddetlenmesine bağlı olarak güç dengesinde pozitif hukuk sistemi ve sosyolojik farklılaşmalarla ilgili öngörüler kurumsallaşıyordu. Çözülmeye başlayan Viyana Sistemi'nin yerine 1830'lu yıllarda daha aktif bir güç denge sistemi ortaya çıkmıştı. Büyük güçlerin birbirlerini zor durumda bırakabilecek, ya da yayılma alanlarını sınırlayacak şekilde güç dengesinin karakterini etkileyen farklı rejimler de pozitif hukuk ve sosyolojik farklılaşmayla birlikte değer görmeye başlamıştı. Güç ilişkilerinde askeri kapasite kadar, pozitif hukuk, sosyolojik farklılıkların tanınması ve coğrafya da önemliydi. Bütün bunların ekseninde 1853-56 Kırım Savaşı'na nasıl gidildiği gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca güç dengesinde kamuoyunun ve çıkar çevrelerinin nasıl etkili olabildikleri ve Kırım Savaşı'nın sona ermeye başladığı şartlarda Rusya'nın güç dengesinde büyük bir güç olma ayrıcalığından nasıl faydalandığı da sergilenmiştir. Bütün bu tarihsel olayların güç dengesi açısından neyi ifade edebildiği değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Güç Dengesi, 1713 Utrech, Osmanlı Devleti, Büyük Güçler, Kırım Savaşı

THE HISTORICAL CHARACTER OF THE BALANCE OF POWER AND ITS IMPLEMENTATION IN THE CRIMEAN WAR OF 1853-

56

ABSTRACT

Balance of power as a structure of an international system dominated thinking about interstate politics for several centuries. The main objective of this article is not to discuss different interpretations of the balance of power, but to get geographical, sociological and historical clear limits, within which the balance of power operated. Since XVII.

century onwards, the balance of power has been central to debates over the order in which the states would be cooperating with and conflicting against each other, and had become a commonplace reference for the contemplation of their future strategies. The relationship between the balance of power concept and its action depended rather on concrete sequences of historical action than on logical links between ideas and practice. Although XVII century is appreciated, the most important political events of two different centuries, namely XVIII and XIX centuries are addressed in this article for actualizing the essential principle necessary for the tradition of the balance of power at work. Thus the protagonists of the argument are the then states including the Ottoman, Britain, France, Austria, Prussia, and Russia.

In XVII. century, at the outset of harnessing the balance of power by major powers, a mechanistic calculus in regards to the behaviour of rival powers would potentially be politically misleading the states concerned. It was being understood that the situation was rather more complex; it was felt by prominent powers that the balance of power must have been chosen in full consciousness of its tactical and ethical dimensions. The naked power relations based on mere calculations of military capacity were treated as something that would help impoverish the long-term strategies. Following the dissolution of a long historical tenet for any empire with an intention of asserting a universal monarchy while considering engulfing her rivals completely up to the XVII century, the development and evolution of the balance of power would go through different periods of historical experience since the Utrecht Treaty of 1713 that paved the path towards a balance of power system. The hegemonic tendency of any major power over the rest in the state system had been curtailed to some great extent, enabling small scale of states to maintain their autonomy. Then an interest based foreign policy was not as deeply involved in managing the affairs of other states. When placing the focus on mere interests, any major power had not assumed the role of global hegemon. Interest based foreign policy did not necessarily call for powers to cut off from the rest of the world, but rather that the best method of preserving national security against other states in the balance of power was to mostly focus on its own national interests. XVIII. Century may have necessitated a more passive role to achieve their own national securities as their continued economic prosperity in their overseas colonies was at stake.

However, during the Congress period of 1815, the declared goals would be to strive for restoring the independence of nations while promoting the structural capacity of the balance of power at the expense of the Ottoman State. The apparent reason was that the Ottoman State was considered not to be allowed to participate in the European community. In late and early 1830s, when the Eastern Question began gradually and predominately being brought to the centre of attention by closely arming, financing and assisting the local uprisings both in Egypt and in the European part of the Ottoman, the goal of the major powers was to see the Ottoman State simply cease to exist: According to the logic of the policy makers of major powers, no other option of accomplishing the object of re-establishing both private and general interests of all was counted on. The conceptual links between positive law, the recognition of the differentiation of sociology of the states, the role of geography in

---

power relations as well as military power and economic development all of which would constitute the balance of power had laid the foundation towards the Crimean War of 1853-56. The conflict between the need for non-interventionist tendency to protect the order of Europe, and the creation of even the smallest states in Ottoman Empire, was at the core of the few debates where the balance of power was used as a means to widen the influencing territory of the competing big powers in the second half of the 19th century. The only major controversy involving the balance-of-power concept before, during and after the war period occurred in the debate over the Ottoman, on the central problem of how to accommodate the creation of the smaller states. The debate over Eastern Question is an early instance in which the manifestation of almost all aspects of the dynamics of the balance of power was felt across the dominant balance of power system.

The Crimean War commenced with the Russian invasion of some territories of the Ottoman in Balkans, formerly fomenting battleships on October 14, 1853. In the early months of 1854, through the rhetorical deployment of the balance of power, Russia had become isolated and excluded by her rival powers. This marginalisation also led to the possibility of greater, and unprecedented French–British cooperation in ending the war and supervising the Paris Treaty in their interests in matters of the relationships between the Ottoman and Russians. Towards the end of the war, crucially for Russia, Britain, France Austria and Prussia were to be a part of the settlement, and they would need some kind of compensation which was prompted by the Russian invasion of Kars. What could be better compensation for the defeat of Russians in Sivastopol than Ottoman territory in the form of annexation by Russia? The territory that the allied forces deemed suitable as territorial compensation was Kars and its surroundings. The Crimean War (1853–1856) had finally resulted in curtailing the partition of the Russian State while the Ottoman was brought into the orbit of the European balance of power order for a possible repartitioning of her territory in the future.

Therefore, the consequences of Paris Treaty of 30 March 1856 would be to prompt the Ottoman Empire being increasingly involved in the core of the European system in a way that would reflect the unequal nature of the positioning of the states at the balance of power. Subsequently, the Ottoman was to be brought in direct conflict with the major powers during 1860s and 1870s. In the European parts of the Ottoman territories, the expected emergence of the small states was on the rise– a fact which Britain, Austria, Russia, France and Germany would come to exploit. The most notable feature immediately after Paris Treaty was how these European adversaries allied, primarily against the Ottoman in 1870s.

Decades after the experts of foreign policy makers made their long-term research, the sociological data from the different events of the last two centuries made its way into developing the concept of the balance of power which seemed to have the potential to shed new light on the future of the Ottoman State. The diplomatic activity right before the outbreak of the Crimean War shows an important collected data, seen among the belligerents. Crimean War of 1853-56 helps make it even clearer why the shift away from a simple concept of the balance of power focus on the public interest of Europe took place towards a liberal focus on state

independence due to the legitimization of interventionist policies by the dominant powers: The unstable intertwined private and general interest would be frequently manifested in ambivalent nature; the public interest of Europe had now become more associated with the European equilibrium than the balance of power. That was also the order advocated by the great powers who were willing to sacrifice the Ottoman Empire when it comes to helping stabilize the process of relationships among major powers.

STRUCTURED ABSTRACT

Dating since the Utrecht Treaty of 1713, the balance of power issues have been central to the understanding of international relations. Decision makers have puzzled over how the states could avoid being predominated by their rivals and brace for any war that would destabilise or stabilize the formation of the balance of power in terms of sustaining the creation of small scale states that could be protected against any hegemonic power. Particular attention has been paid to the important role of the balance of power in pursuing varying security strategies and linkages between major and small powers, alliances and war. This article seeks to argue the historical background of the balance of power in foreign policies of states while excluding the criticism of modern interpretation of the balance of power for the sake of avoiding any kind of perplexing ideas since there are certainly difference among balance of power theorists. The study purports to be shedding light on how the balance of power stood for throughout centuries as well as on its timeline developments including its purpose and consequences up to the middle of the XIX century. The balance of power is spelled out as a concept for the reaffirmation of a new international system that had legitimated and institutionilized a variety of partnership and cooperation among major powers. The balance of power, as it had originated in European continent, had been seen as the re-establishment of an European international system, based on standing up against the tradition of the universal monarchy of Christianity, commencing right from the Utrecht Treaty of 1713 onwards. The loss of belief in the power of christendom among the European state system over the relationships among themselves had left each state powerless amid the naked physical calculation of the balance of power strategies. The participants in the formation of the Utrecht Treaty of 1713 put forward attempts at specifying what the balance of power should have been, which by principle had been based on law, the then current political values, regime types and restrained measurements. Hence, the widespread argument among the negotiators and arbitors affirmed that old concepts regarding universal hegemony by a single power justified on the basis of the past tradition, could have been revealed as deceitful. History had been used by the victors for their long term strategic purposes to tilt the balance of power in their favour.

The international environment forced the major powers to link the concept of interest with the balance of power. Because, the balance of power risked becoming embodied into a mechanistic calculus that was profoundly misleading states. The situation was rather more complex; it was felt by prominent powers that the balance of power must have been chosen in full consciousness of its tactical and ethical dimensions.

Incorporating the national interest into the framework of the balance of power had been to purport to help stabilize self reflection of each major power in connection to each other. Taking into account the role of national interest seemed a resourcefull provision for a new dimension of the balance of power. For the external behaviours of major powers, the requirement for the balance of power coupled with interest had been recognized as a key combination of any events on international level. A failure to admit the outcome seemed to be resulting in the balance of power hightening an ideology of a hegemonic power. The major powers throughout XVIII. century frufrequently risked distinguishing the reality of the system from their ideological fiction whenever the disputes arose within the European powers that formed the core of the balance of power.

The balance of power was not only the expression of political practice and its transmission, but also the reestablishment and reassessment of the international system with respect to provide a legitimacy for the emergence of the partnerships and cooperation among the major powers. The foreign policy tradition implementing a variety of policy by major powers within the framework of the balance of power had been incured to historically constant changing processes, corresponding to the increasing complexity of political relations ranging from the 17th up to the 20th century. In this article, one may assume a differentiated continuation from the 1713 Utrecht Treaty to the Crimean War of 1853-56. It seeks to explain How the past of the balance of power became particularly enriched in shaping and forming the beginning and the end of the Crimean War, questioning the perceptual transitions from past to the Crimean War. The balance of power had been accepted as a universal principle by the then major powers including France, Britain, Austuria, Prussia and Russia. When the offensive policy of almost major powers was focused upon the repartitioning of the Ottoman territory, the public interest of Europe now came to be emboldened by invoking the balance of power as a means to help create the independence of small states by harsh intervention.

From the 1830s onwards, in parallel to the perception of the public about the foreign policy in terms of their own private interest, a national interest driven by the idea of national greatness and universal values yielded a foreign policy framework for the major powers for the post Vienna System. The combination of national interest and universal values had been providing the foundation for an aggressively international foreign policy. Without a conception of universal values and national greatness, the public had been expected to call for cuts in defence and foreign affairs budget, thus diminishing the ability of intervention into affairs of other states. By drawing on a vision of national interest coupled with universal values, this tendency of public had been considered successfully being countered and interventionist policy put to the sword.

In light of historical experience, the balance of power with the introduction of national interest had been a complex and vital at the international level as it was also being referred to as domestic. Consequently, in the middle of the 18th century, the strategy accorded by the needs of the intertwined interest by major powers uncovered an important fact that the balance of power apparently contained a paradox. The paradox was that the processes of social differentiation happened to

be unable to be balanced against meeting the requirements of the major powers in accomodating potentially newly emerging states on both regional and global level. Being unable to resolve the actual requirements by the major powers through the engine of the balance of power was evident, then the capacity of combining the balance of power with private and general interests was no longer operative. The breakdown of the balance of power along with both private and general interest, both of which implicitly remained undifferentiated till the acceptance of positive law on global level, had been powerful enough to ruin the former internal balance of dynamics among the major powers.

The particular general interests of states had been taken more seriously, when the balance of power did not permit the Ottoman State to harness the divisions among the great powers, halting the advantageous development of the state to overcome the process of interference at international level. The focus on the internal organisation and administration of states came from concerns relating to the devolpmental level of the balance of power. The problem that constantly recured whenever major powers were attempting to partner with each other in expanding the space of their interest that would frequently infiltrate the territory of the Ottoman Empire. It was evident that the differentiation of interest was in the process of splintering the national interest into private and general interest. The convergence of major powers in the process of diverging their external and internal interest from one another was unraveled as a new phase of the development in the balance of power strategies. That kind of the development could be possibly identified as the emergence of two unequel orders in a single state system.

The advocacy of self-interest and individual rights of states had been linked to the balance of power for laying the foundation for the consolidation of the positive law across the system. The developments explicitly legitimised the balance of power, while excluding and denouncing the past tradition of a Universal Monarchy as a false fiction. The idea of the balance of power and interest was closely linked that advocated limits to political autonomy of the existing state system. Therefore, a limited foreign policy not only for minor powers but also for major powers had turned out to be an imperative option that was expected to be providing a concrete foundation for the operation of the balance of power. That is, the politics was linked to a strategy that was aimed at balancing the social sphere of the international system while seeking to limit the influence of domestic affairs on the foreign political preferences of the major powers. The powers being freed from their domestic impositions upon their foreign objectives to some degree had been able to consider a variety of options in interfering with the affairs of other states being considered fit for the interest of major powers.

Such contributions to the tradition of the balance of power could be seen as engulfing the whole aspects of the Crimean war. It is debated that the concept of the past in terms of the balance of power had been applicable to the circumstances of the Crimean War. The argued reality that seeks to spell out the balance of power that was considered during the Crimean War was both similar to and different from the properties of the balance of power surrounding the Utrecht Treaty. While the existence of the balance of power was accepted since the 17th

century, new rhetorical resources were being deployed, challenging the past applicability when it came to the intervention of the then major powers in the affairs of the Ottoman Empire in 1820s, 30s and 50s. Some examples are noted over how the concept of the balance of power was questioned by calling into doubt the concept of equilibrium created by Vienna Congress System in 1815 during the differentiation process between general and private interests that was happening to experience its development when the major powers strategically placed their focus upon the partition of the Ottoman State.

The balance of power has never served the weak powers such as the Ottoman State. It has only served major powers to hide their particular interests. For instance, as entering 1854, the loss of equilibrium by a hostile action of Russia against the Ottoman State was to risk prompting the loss of the balance among the great powers the result of which had endangered the international system itself as a whole, dragging almost all major powers into the theatre of a world war. With Russia failing to properly rationalize her private and general interests, major powers following rather general interests than focusing on their particular private interests had successfully cooperated among each other against their rival. And as an outcome of the war, they succeeded in turning 1774 accord into a practical foundation by 30 March 1856 Paris Treaty in their favour and interests. France and Britain were reckoned as the winners, the Ottoman and Russia the losers. Still, the Ottoman State and its status were to become the centre of attention in international politics in the years ahead conforming to the principle of the Paris Treaty of 30 March 1856. Thus the Crimean War uncovered that the international system contains both the balance of power and the equilibrium; the functioning principle of each differs from each other depending upon the historical background and experience of each major power.

Systematising the principles of positive law made it possible to compare different power relations as different from the XVII.century backward. The development of the balance of power as an international structure made it possible to distinguish general balance of power more clearly from the balance of power established at regional level. The links between positive law, differentiation and variation in sociological structures of a targeted state and the concept of the balance of power allowed for major powers to formulate their general interests as the possible formation of small scale states. The links with positive law, types of regimes and re-establishment of both general and positive interests had ensured a variety of enriched conceptual possibilities for widening the vicinity of the balance of power, but also enabled a re-assessment of the concept itself.

Keywords: Balance of Power, Utrecht Treaty, Ottoman, Major Powers, Crimean War

GİRİŞ

Bu makalede güç dengesiyle ilgili değişik tanımlar ve yorumlar ele alınmadı; güç dengesinin, 1700-1856 arasında uluslararası bir sistem olarak sadece tarihsel arka planının ne olduğu irdelendi. Yüzyıllar boyunca güç dengesinden ne anlaşılmıştı? Güç dengesi nasıl ortaya çıkmış ve hangi

aşamalardan geçerek XIX. yüzyılda 1853-56 Kırım Savaşı'na uyarlanmıştı? Güç dengesi kavramıyla, rekabetçi büyük güçler arasında yaşanan ortaklıkları ve iş birliklerini meşru hale getirebilen yeni uluslararası bir sistem mi anlaşılıyordu? Güç dengesiyle ilgili birbirinden çok farklı çağdaş tanımlara odaklanmadan, bu çalışmada bu tür sorulara kısmi olarak cevap verme arayışında olunacaktır.

1713 Utrecht Sözleşmesi¹ sonrası dönemde güç dengesiyle ulus devletlerin sayıca çoğalmasına meşru bir zeminin nasıl sunulduğu ve güç dengesinin nasıl kurumsallaştığı, kendisine bağlı alt güç denge sistemlerinin oluşturulmasına nasıl katkıda bulunduğu ortaya konuldu. Güç denge sisteminin farklılaşması, kendi içinde hiyerarşik bir yapı ortaya çıkarması, eşit olmayan iki ayrı düzenin doğmasına şahitlik etmesi gözden geçirildi. Ulusal menfaatlere göre dış politikayı yeniden tanımlamanın gelenekselleşmesine bağlı olarak güç dengesinde askeri gücün yansısı, siyasi rejimlerin yapısı, kamuoyu ve ticari menfaatlerin de siyasi etkilere nasıl sahip olduğu tarihi olgular üzerinden tartışılmıştır.

İki farklı zaman dilimi arasında, tarihsel gelişmelere bağlı olan ve istikrarsızlık üretebilen bir yapının nasıl sergilendiği, Osmanlı'yla büyük güçler arasında yaşanmış münasebetleri istikrarsızlaştıran dinamiklerin nasıl yaşanabildiği gösterildi. Bu vesileyle, güç denge sisteminin zamanla nasıl değiştiği, 1713 Utrecht Sözleşme dönemine ait özelliklerin bir kısmını barındırmaya devam ettiği halde zamanla nasıl değişikliğe maruz kaldığı, özel ve genel çıkarların sistem açısından ne anlama geldiği, dünya barışının nasıl tesis edilmeye çalışıldığı, özel menfaatlerin baskısı altındaki büyük güçler arasında yeni kümelenmelerin nasıl ortaya çıktığı ve eşitsiz iki ayrı düzene nasıl yol açılabilirdiği ele alındı. Önemli bir tarihsel veri olarak bu çalışmada kullanılan Kırım Savaşı, güç denge sisteminde çok önemli bir olgunun anlaşılmasına yardımcı olmuştur: Bu savaş vesilesiyle büyük güçler arasında rekabet ve çatışmaların sınırları ortaya konulurken, saldırgan bir güç olarak Rusya'nın Kırım Savaşı'nda büyük bir yenilgiye uğratılmasından sonra, neden üzerine daha fazla gidilmediği ve savaş sonrası nasıl bir güç denge sisteminde karar kılındığı açıklanmıştır. Tarihsel veriler ışığında güç dengesiyle ilgili sonuçlar çıkarıldı.

Güç Denge Sistemine Geçiş Süreci

Güç dengesi uluslararası bir sistemin yeniden kurumsallaşması olarak ortaya çıkmış ve günümüz modern devletler sisteminin dayandığı temel iskeleti meydana getirmişti. Fakat, XVII. yüzyıla kadar güç denge stratejisi yoktu. Güç denge anlayışı yerine, imparatorlukların evrensel seviyede hakimiyet sağlamasını simgeleyen siyasi gelenekler söz konusuydu. Güç denge kavramı; henüz uluslararası hukukla iç içe anlaşılmaya başlanmadığı 1700 öncesi çağlarda, daha çok devletlerin ya da devlet adamları arasında pratik bir geleneğin ifadesi olarak değer görüyordu. Devletler arasındaki pratik politikanın bir ifadesi olarak güç dengesi, hiyerarşik konumlanmaya göre analiz edilip, tek bir devletin evrensel hakimiyetini amaç edinmiş eski imparatorluk geleneklerini yansıttı. Yani, XVII. yüzyıl öncesinde güç dengesinden anlaşılan tek bir gücün bütün devletler üzerinde evrensel bir hakimiyeti sağlama ve eğer mümkünse rakiplerin çatışmalarından yararlanma faaliyetleriydi (Koskenniemi, 1999, 30). Avrupa kıtasında Roma İmparatorluğu'ndan ve Katolik Hristiyanlıktan kaynağını alan ve meşru bir amaç olarak kabul gören evrensel bir monarşi, teorik açıdan her türlü egemenlik haklarına sahip bir rejim tasavvuruydu; Hristiyanlık ilkelerine göre mutlak yetkilerle donatılmış yöneticinin bütün krallar üzerinde yönetme hakkına sahip olduğuna inanılan bir rejimi temsil ediyordu (Pagden, 1995, 40).

Protestanlığı temsil eden siyasi güçler ise Katolik dünyada siyasi bir proje olarak kabul gören evrensel monarşiye şiddetle karşı çıkıyorlardı; Papalığa dayanan evrensel bir hakimiyet siyasetini

¹ 1713 Utrecht Sözleşmesi İngiltere, Fransa, İspanya, Avusturya, Prusya, Kutsal Alman İmparatorluğu, Saxonya, Portekiz ve Hollanda arasında düzenlenmişti; farklı tarihlerde yapılmış yirmi üç ayrı sözleşmenin tümünü temsil etmekteydi. Sözleşmeyi meydana getiren esas yapı Hollanda'nın Utrecht şehrinde 1713'te imzalanmıştı... Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Frey, Linda, and Marsha Frey, eds. *The Treaties of the War of the Spanish Succession: An Historical and Critical Dictionary*. Westport, Conn., and London, 1995.

dizginlemek amacıyla, Hıristiyan bir dünyadan ziyade genel bir Avrupalılık kimliğinden yanaydılar. Protestan dünyasına göre, Katolik mezhebini temsil eden evrensel bir monarşi hakimiyeti bütün toplumsal kötülüklerin kaynağıydı. Evrensel monarşist bir yönetimin bütün dünyanın önderi olarak politik bir düzeni tesis edebileceğine olan inanç XVI. yüzyıldan itibaren mezhep savaşlarıyla birlikte sarsılmaya başlamıştı; fakat bu inanç, mezhep savaşlarını sona erdirmeyi amaçlayan 1648 Westphalia sözleşmesiyle başlayan farklı bir dönemde de varlığını sürdürdü. 1648'den itibaren Batılı bütün yönetimlerde laik otoritelerin kökleşme süreci yaşanmaya başlandığı halde, henüz güç denge siyasetinin olmadığı evrensel bir monarşi anlayışı 1700'lere kadar gelecekti (Lesaffer, 2002, 115).

1700'e girerken Papalıkla ortak davranan İspanya Kralı, Protestanların düşmanı olarak görülüyordu. Hiç çocuğu olmayan İspanya kralı ölmek üzereydi; sömürgelere sahip olmasından dolayı, onun ölümünden sonra İspanya'yı kimin yöneteceği meselesi uluslararası bir sorun haline gelmişti. Fransız ya da Avusturyalı yöneticilerin İspanya üzerinden evrensel bir monarşinin tesis edilme planlarına sahip olmaları Protestan dünyasına dönük bir tehdit olarak algılanıyordu. Yakın geçmişteki mezhep savaşlarından kalan miras sayesinde devletlerin yeniden karşılıklı düşman kamplara bölünmesi gündemdedi: Avrupa Protestanları arasında Katolik İspanya'nın Katolik Fransa veya Katolik Avusturya (Hamburg) ile geniş çaplı bir otoriteyi tesis edeceğine dair korkular tekrar su yüzüne çıkmıştı. İngiltere, İsveç, Danimarka, Protestan Alman şehir devletleri ve Hollanda yönetimleri Katolik İspanya'nın mirasçısı olarak ortaya çıkan ve Vatikan'ın desteklediği İspanya, Avusturya ve Fransa'ya karşı on üç yıl boyunca savaştılar. Savaşa yoğun müzakereler de eşlik ediyordu; pazarlıklar daha çok laik sistemle evrensel monarşi arasındaki değerlere odaklanmıştı; muhtemel bir barış (1713 Utrecht Antlaşması) sonrasına ilişkin herhangi bir rejim açık şekilde öngörülüyordu (Lesaffer, 2002, 115).

1701'den 1713'e kadar süren savaşı Protestan kesimleri temsil eden güçlerin kazanması sonucu, Batılı devletler kendi aralarında laik ilkelere dayalı bir ilişkiler ağı geliştirmeye zorlanacaklardı. Katolikleri ve Protestanları tek bir otorite altında tutmaya ve farklı mezheplere sahip Hıristiyanlar arasında birleştirici bir otorite olarak varlığını sürdürmeye çalışan evrensel monarşi geleneği ağır darbe almış, çok sayıda Protestan Alman şehir devletleri üzerinde hakimiyet sağlamış olan Hamburg İmparatorluk yönetiminde dinsel otoriteyle laik otorite arasında bir ayrışma süreci yaşanmaya başlamıştı. Avrupalı her bir ülkede iç kamu otoritesi ve devletler arasında ilişkilerin düzenlenmesi doğrudan laik ilkelere göre kurumsallaşıyordu (Pagden, 1995, 31).

1713 Utrecht Antlaşması ile birlikte Fransa ve Avusturya'nın İspanya ile ortak evrensel bir monarşi kurma faaliyetleri engellendi; İspanya'ya ait topraklar ve sömürgeler değişik güçler arasında bölüldü; evrensel bir monarşiye alternatif olarak inşa edilen güç denge sisteminde çok sayıda küçük devletlerin ortaya çıkış süreci yaşandı. Utrecht Sözleşmesi sonrası ortaya çıkan güç dengesi; bir sistem halinde kurumsallaşırken devletlerin karşılıklı davranışlarında her an göz önünde bulundurulması gereken geniş bir ilişkiler ağını simgelemeye başlamıştı. Küçük devletlere ait bağımsızlıkların güvencesi olarak kabul edilen 1713 Utrecht sistemi İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya arasındaki ilişkilere göre düzenlenmişti. Bu güçler arasındaki istikrarlı ilişkiler küçük devletlerin otonom seviyede davranmalarının güvencesi sayılmıştı. Güç dengesinin bir sistem olarak ortaya çıkmasındaki esas amaç Avrupa kıtasında tek bir gücün diğer devletler üzerinde hakimiyet sağlamasını engellemektir. Güç denge sistemindeki gruplaşmalara sonradan Rusya da eklenmiş, rekabetçi büyük güçlerin sayısı beşe çıkmıştı. Prusya ve Rusya gibi aktörlerin ortaya çıkmasından sonra güç dengesi daha karmaşık bir yapıya bürünmüştü (Devetak, 2015, 74).

Çar I. Petro'nun İsveç'e karşı 1709 yılında kazandığı zaferden sonra Rusya, Baltık üzerinden Avrupa güç dengesinde önemli bir konuma yükselmiş, 1715'ten sonra Avrupa kıtasında İngiltere menfaatlerini temsil eden Alman kökenli Hannover Prensiğini ve diğer Alman şehir devletlerini tehdit etmeye başlamıştı (Ragsdale, 1980, 77). Bu durum İngiltere ile Fransa'nın birbirlerine yakınlaşmasına vesile olmuştu. İngiliz ticaretinde çok önemli bir yeri olan Baltık bölgesinde Rusya hakimiyetini azaltmak ve onu mevcut güç dengesinde dengelemek amacıyla 1716'da İngiltere-Fransa iş birliği ortaya

çıkılmış, Rusya'ya karşı iki büyük güç arasında stratejik bir ortaklık doğmuştu. İngiltere-Fransa ortak davranışıyla karşılaşan Rusya ise stratejik bir ortak olarak Avusturya'ya yaklaşmıştı. Rus Çarına göre, bu iki devlet arasındaki ilişki, diğer büyük güçleri zamanla kendine çekecek ve genel çıkarlar kapsamında Osmanlı'ya karşı stratejik seviyede ortak davranabileceklerdi. Rusya'nın Osmanlı'ya dönük saldırgan emelleri diğer Batılı güçlerin de işine geliyordu; çünkü, Avrupa güç dengesinde yaşanabilecek derin buhranlar Osmanlı devleti üzerinden de giderilmeye çalışılacaktı. Bu sebeple Avrupalı güçler arasındaki barışın bir teminatı da Osmanlı'ya karşı beslenen ortak düşmanlıkta somutlaşacaktı (Calap, 2018, 33-4). Bu şartlar altında Avrupa kıtasında, kuzey ve merkez güç dengeleri arasında tek bir güç dengesine dönüştürülecek şekilde çok sıkı bağlar geliştirildi. 1720'li yıllarda Baltık ve İtalya bölgeleri birbirlerine bağlı hale getirilirken, geleceğe uzanan stratejilerle sarmalanmış güç dengesi anlayışı daha karmaşık bir karakteri sergilemeye başlıyordu (Wight, 1978, 184).

Avrupa kıtasında mezhep savaşlarının tasfiye edilmesinde laik ilkeleri içeren bir siyasetin ön plana çıkması, Rusya'nın güç dengesine eşit bir devlet olarak kabul edilmesine katkıda bulunurken, Osmanlı'yla ilişkilerde Hristiyanlık önemli bir değer olarak varlığını sürdürecekti. Bu nedenle, Avrupalı güçlere ait dış politik davranışlarda laik ve dini ilkeler iç içeydi. Yani, dış politikada Hristiyanlıktan beslenen evrensel monarşi anlayışı Avrupalı güçlerin gündeminden tamamen ortadan kalkmış değildi; XIX. yüzyılın sonuna kadar evrensel monarşiye karşı sürekli olarak güç dengesi kavramı ve güç dengesine karşı da evrensel bir monarşi kavramı kullanıldı. Yani, güç dengesi bir anlamda laik uluslararası bir sistem anlamına gelebiliyordu. Güç dengesinin Avrupalı devletler dışında önemli bir strateji olarak değer görmesinde Osmanlı Devleti'yle kurulan ilişkilerin de rolü vardı (Wight, 1978, 180).

1774'te Osmanlı-Rus barış müzakereleri sürerken, Rusya'yı dengelemek isteyen Avusturya yönetimi Osmanlı'nın güç dengesine eşit bir devlet statüsünde dahil edilmesini önermişti. Hristiyanlığı gündeme getiren Rusya ve diğer Batılı devletler Osmanlı'nın güç dengesine alınmasını reddetmişlerdi (Calap, 2018:40). Avrupalı devletler birbirlerine laik bir çerçevede davranmaya başladıkları halde, Osmanlı'yla ilişkilerinde Hristiyanlığın önem taşımaya devam etmesi güç dengesinde henüz tam olarak ortaya çıkmamış farklı iki ayrı düzene işaret ediyordu. Güç dengesine ait dinamiklerde bu ikili düzene doğru gelişme süreci Avrupalı güçlerle Osmanlı arasındaki ilişkilerde gözlemlenebilecekti. Aralarında zaman zaman ortaya çıkan esas sorun; güç denge sistemine eşit bir seviyede kabul edilmeyen Osmanlı'nın nasıl paylaşılacağı hususunda tam bir anlaşmanın henüz sağlanamaması üzerineydi. Rekabetçi devletler arasında genel ve özel çıkarlara dayalı iş birliği ve ortak davranma kapasitesi geliştirilmediği sürece, güç dengesine mal edilen gerilimlerin bir dünya savaşına evrilme ihtimali her zaman vardı. XVIII. yüz yıl güç dengesi ortak bir mezhepçilik yerine ortak bir Hristiyanlık kimliği etrafında ortaya çıkmıştı; Ortodoks Hristiyan geleneklere sahip Rusya'nın güç dengesine kabul edilmesinde mezhepsel özelliği geri planda tutulmuş ve sadece Hristiyan kimliğine vurguda bulunulmuştu. Laik bir dünya görüşüne dayanan güç denge mantığı üzerinden iş birliklerini sürekli düzenleyen Batılı güçler, kendi aralarındaki ilişkilerde sanki Katoliklik, Protestanlık ve Ortodoksluk mezhepleri yokmuş gibi davranırlarken, Osmanlı'yla münasebetlerinde sürekli olarak İslamcı kimlik ön plana çıkartılıyordu. Eşit bir aktör olarak güç dengesine kabul edilmeyen Osmanlı Devleti, güç dengesinin genel akışını belirleyebilen devletlerin her an müdahale edecekleri bir devlet konumundaydı (Calap, 2018:42-3).

Avrupalı devlet adamların dış politika perspektifi güç dengesine dayanıyordu; fakat böyle bir sistem anlayışın devletleri yanlış yönlendirecek mekanik bir hesaplama dönüşme riski vardı. Mekanik hesaplamalara dayanan güç denge fikri, devletlerin birbirlerini anlamalarına kolaylık sağlayabilecek ortak bir kültürü sunmadığı gibi, sık sık savaşların patlak vermesine de kaynaklık yapabiliyordu. Sorun son derece karmaşıktı; önde gelen rekabetçi büyük güçlere göre, güç denge sistemi ahlaki ve hukuki boyutu da içermeliydi. Hristiyanlığa dayalı evrensel monarşi geleneğinin 1713 Utrecht Sözleşmesi'yle ulus devletlerin inşa sürecinden dışlanması, yine de yeterli rasyonel davranışları geliştirememişti.

Evrensel monarşi sistemine alternatif olarak doğrudan güç denge kavramının kendisi öneriliyordu (Gunn, 1968, 552). Güç denge anlayışı evrensel monarşiyi tasfiye edebilecek politik bir alternatif olarak ortaya konulurken, ilk kez doğal menfaatler şeklinde ulusal menfaat kavramı öne çıkıyordu. Bu yaklaşıma göre, krallar ve prensler yanılabilirlerdi, ama somut ulusal menfaatlere göre düzenlenen siyasi bir anlayışın yanılması mümkün değildi. Milli menfaatler hiçbir zaman yöneticilere ihanet edemezdi. Devletlerin yanlış yollara sapmasının sebebi menfaatleri yanlış şekilde kavramsallaştırmalarından dolayıldı. Politik yanlışlar, menfaatlerin değerini hiçbir zaman ortadan kaldıramazdı. Gerçek kamu düzenin tesis edilmesi evrensel bir monarşiyle değil, somut milli menfaatlerin bilincine varılmasıyla mümkündü. Menfaatlerin somut bir şekilde hesap edilmesi can alıcı önemdeydi; bir devlet kendi haklarının ve gücünün ötesinde davranmaya kalkışırsa, çıkarlarına mutlaka ihanet edebilirdi. Yöneticiler çıkar meselesinde son derece dikkatli davranmalıydılar (Hansard, 17 February 1871).

Menfaatler, devletler arası münasebetlere uyarlanmıştı. Böylece, uluslararası sistemi güç dengesi ekseninde analiz etmeye çalışmak daha uygun bir yöntem olmuştu. Ülke menfaatlerini güç denge çerçevesine yerleştirmekteki esas amaç, her bir gücün birbiriyle ilişkilerinde kendi davranışlarının daha iyi anlaşılmasına ve istikrarlı bir hale getirilmesine yardımcı olmaktı. Öte yandan, ulusal menfaati göz önüne almakla, güç dengesinde zengin bir ilişki kaynağını içeren yeni bir boyut keşfediliyordu. Devletlere ait dış politik davranışlarda güç dengesiyle menfaatin birlikte ele alınma ihtiyacı olayların anlaşılmasında anahtar bir role sahip olmuştu (Thompson, 2006, 150).

Menfaate dayalı bir dış politika diğer devletlere ait faaliyetleri ve siyasi davranışları idare etmeye dönük değildi. Dikkatleri sadece kendi menfaatlerine odaklamakla, herhangi büyük bir güç artık küresel bir egemenlik rolünü üstlenmemiş oluyordu. Diğer taraftan, menfaatlere dayalı bir dış politikayı sürdüren devletler mevcut sistemle ilişkilerini kesmemişlerdi. Bu durumda ise diğer devletlere karşı kendi ulusal güvenliklerini koruyabilecek en iyi yöntemin ulusal menfaatlere ağırlık verilmesi olduğuna inanmışlardı. Rekabetçi büyük güçler diğer kıtalarda sahip oldukları sömürgeleri üzerinde hakimiyetlerini geliştirme sürecindeyken ve ulusal ekonomik menfaatlerini daha kalıcı hale getirirlerken, XVIII. yüz yıl şartları her bir devletin dış politikasında daha pasif uluslararası bir rolü üstlenmeye zorlamıştı (Smith, 2012, 198). Tamamen ulusal menfaatlere odaklanan her bir büyük güç, bir yandan mevcut sistemin imkanlarından faydalanmaya çalışırken, bir yandan da küresel sorunlarla ilgili hiçbir sorumluluğu üstlenmediklerini ifade etmiş oluyordular. Sadece ulusal menfaatler üzerinden kendi ulusal güvenliklerinin sağlanacağı hesaplanıyordu. Büyük devletlerden hiçbiri güç dengesinde genel menfaatler adına hareket etmiyordu; devletler arasındaki ilişkilere aktif bir müdahalede bulunmaktan kaçınılıyordu (Williams, 2005, 192). Diğer taraftan, sadece ulusal menfaatlere odaklanan devletlerin ortak bir sorumluluk almaktan kaçınmaları sonucu, uluslararası sistemde derin bir anarşi, güvensizlik ve korku ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, uluslararası sorunlara özgü neden-sonuç ilişkilerini anlamakta yaşanan başarısızlıklara bağlı olarak güç dengesinin evrensel bir monarşiye teslim olunmasını salık veren ideolojiler tekrar etkili olmaya başlayacaktı. Milli menfaatlerin açık şekilde güç dengesiyle birlikte ortaya konulamamasına bağlı olarak, XVIII. yüz yıl boyunca rekabetçi büyük güçler, şekillendirmeye çalıştıkları sistemin gerçekleriyle kendi ideolojileri arasındaki farkı ayırt etmekte zorlanmışlardı.

XVIII. Yüzyılda Özel/Genel Menfaatler ve Güç Dengesi

1713 Utrecht Sistemi'nin sarsıntılara uğradığı 1740'lı yıllarda güç dengesi anlayışı gittikçe karmaşık bir karaktere bürünüyordu. Bu dönemde güç dengesiyle ilgili yapılan yeni ilavelerin uluslararası politikada uzun dönemli yankıları ortaya çıkacaktı. Fransa ile sömürgeleri arasında patlak veren çatışmalara Avrupalı diğer güçler de dahil olunca savaş Avrupa'ya da yayılmıştı. Yedi Yıl Savaşı olarak bilinen bu çatışmalarda Fransa, Avusturya ve Rusya yönetimleri İngiltere ve Prusya'ya karşı askeri pakt oluşturmuşlardı. Savaş boyunca Hristiyan mezhepleri arasındaki eski düşmanlıklar da yeniden gündeme gelmiş, Protestan Alman şehir devletleriyle Katolik mezhebine bağlı Kutsal Roma İmparatorluğu arasındaki çatışmalara diğer güçler de dahil olmuşlardı. 1763 Paris Sözleşmesi'yle savaş

sona ererken, Fransa'nın Kuzey Amerika üzerindeki hakimiyetine son verilecek, Avrupa'daki nüfuzu kırılacaktı. Yedi Yıl savaşı; genel güç dengesinin bölgesel güç dengesi kavramıyla birlikte düzenlenmesinde önemli etkisi olmuştu (Gorski, 2003, 80).

1770'li yıllarda siyasi analiz aygıtı olarak kullanılan güç dengesinde var olan devletler çeşitli tabakalara ayrılmış ve politik yapılarına göre sınıflandırılmıştı. Bölgeselleşmiş güç dengesinde çeşitlilikler olduğu kadar, onların tümünü bünyesinde barındıran genel bir güç dengesi de vardı. Güç dengesinde yaşanan sınıflandırmalarda devletlerin toprak açısından hacmi ve geçmişten beri sahip oldukları haklar, devletlere özgü otoriteyle özdeş anlamda kullanılmıyordu; güçlü bir otoritenin tanımlanması ve sahip olduğu varoluş hakları bir ölçüde toprağın miktarına bağlı olmaktan çıkartılmıştı. Güç dengesindeki bu olgunun ortaya çıkışı XIX. yüzyıl uluslararası sistemde güç dengesinin ulusal çıkarlar kapsamında değerlendirilmesinde kilit bir rol oynayacaktı. Güç dengesi birincil özelliklere bağlı olduğu kadar, ikincil özelliklere de bağlıydı: Bir ülkenin siyasal açıdan istikrarlı olması ve iyi şekilde yönetilmesi gerçek dengenin değişmesinde önemli bir role sahipti; rakip devletlerin bakış açısında değişikliklere yol açabilecek önemdeydi. Devletlerin iç anayasal sistemleri güç dengesi üzerinde belirleyici olabiliyordu; örneğin Prusya iç gelişmelerine bağlı olarak büyük bir güç statüsüne doğru ilerlemeye başlamış ve genel güç dengesinde etkileri hissedilmeye başlanmıştı (Armitage, 2013, 1085).

Özel menfaatlerin devletler arası ilişkilere ilave edilmesi güç dengesini mekanik hesaplardan kurtarmaya yetmemişti. Kendi doğal menfaatlerini temsil eden her devlet arasında Avrupa barışını, güvenliğini veyahut güç dengesini muhafaza etmek için aralarındaki sözleşmelerin korunması ve referans olarak kabul görmesi yaygın bir davranışa dönüşüyordu. Tarihsel deneyimler ışığında, gittikçe genel menfaatlerle birlikte ele alınan güç dengesi, uluslararası seviyede çok daha karmaşık bir karaktere bürünmüştü. Bu karmaşıklık hali özellikle Osmanlı Devleti'yle ilişkilerde ortaya çıkıyordu. Örneğin, ne zaman rekabetçi büyük güçler arasında Osmanlı'ya dönük paylaşım senaryolarının hayat bulması için diplomatik faaliyetler yoğunlaştırılırsa, bu güçlerin birbirleriyle ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve ortak davranmayı engelleyebilen dinamikler su yüzüne çıkıyordu (Calap, 2018, 40). 1774 Kaynarca Sözleşmesi'ne bağlı olarak Rusya'nın zamanla güç dengesinde önem kazanması gittikçe diğer devletlerin ilgisini çekmeye başlamıştı (Köse, 2006, 154-157). Çünkü bütün güçlerin ortak menfaatine hitap edebilecek genel bir çıkardan ziyade, ikili anlaşmayla sınırlı özel bir sözleşmenin olması sadece sömürgelerde uygulanan bir kuraldı. Güç dengesine ikili sözleşmelerin taşınmasına bağlı olarak bir devlete ait özel çıkarların nerde başladığı ve nerede bittiği belirsizleşmişti. Bu durumun yaşanmasının en önemli nedenlerinden biri rekabetçi büyük güçler arasında genel ve özel menfaat sahalarının henüz ortaya konulamamış olmasıydı. Güç dengesi fikri ile ülke menfaatlerin iç içe geçmesi, mevcut devletler sisteminde yaşanan otonom davranışlara politik sınırlar getirdiği halde, özel çıkarların genel çıkarlara bağlı olarak neleri temsil etmesi gerektiği henüz tanımlanamıyordu. Bu sebeple, sadece küçük devletler için değil ayrıca rekabetçi büyük güçler için de sınırlı bir dış politika, güç dengesinin daha iyi bir işleve sahip olmasında zorunlu bir tercih olarak kabul edilmişti. Dış politika, genel çıkarları açığa vuran uluslararası sistemin sosyal sahasını dengelemek amacına sahip bir stratejiyle bağlantılı kılınmıştı. Bu yoldan, ülke içi menfaatlerin rekabetçi büyük güçlerin dış politik tercihleri üzerinde doğrudan etkide bulunması azaltılıyordu. Böylece, kendi iç dayatmalarından kısmi olarak kurtulan devletler, dış politik tercihlerde paylaşılacak devletlere daha kolay müdahale edebilmek amacıyla diğer rakip güçlerle genel çıkarları içeren ortak bir stratejiye sahip olabiliyorlardı.

Genel menfaatlerin önem kazanmaya başladığı dönemde, güç dengesi farklı politik yapılar arasındaki ayrımları ön plana çıkartıyordu; Avrupa düzeninde farklı politik yapılar arasındaki tabakalar da ayırt edilmeye başlandı. Bu ayırt etme işi Avrupa içi ve Avrupa dışı olarak iki kaba yaklaşım kapsamında yeniden düzenleniyordu; Avrupa içi güç dengesi ile Avrupa dışı güç dengesi arasında farklı yaklaşımların önem kazanması birbirine eşit olmayan iki ayrı düzenin doğuşuna ve kurumsal bir hale gelmesine işaret ediyordu. Bu sebeple, 19. yüzyıla doğru güç denge kavramı gittikçe çelişkili bir yapıya

bürünmüştü; iki ayrı düzen henüz kavramsal düzeyde yansıtılmıyordu; pozitif hukukun sistemli bir aşamaya doğru gelişmesi yavaştı (Devetak, 2015, 75).

Pozitif hukuk sistemine özgü bir çerçeve henüz kavramsallaşmadığı halde, ülkelere ait iç ve dış menfaatlerin farklılaşması ülke menfaatlerini genel ve özel menfaatler olarak ikiye ayırmaya zorluyordu. Büyük güçlere ait iç ve dış menfaatler arasında uzaklaşmanın yaşanma süreciyle, onların stratejik menfaatlerinde ortak davranma yeteneğinin gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki söz konusuydu. Stratejik seviyede rekabetçi büyük güçlerin ortak menfaat alanları genişlerken, bu devletlerin ortak davranma yetenekleri keskinleşiyor ve dışarda kalan devletlere müdahale edebilecek kapasiteleri yetkinleşiyordu. Bu durum, güç denge stratejilerinde yeni bir gelişmeye işaret ediyordu; ortak müdahalede bulunma ayrıcalığına sahip büyük güçleri barındıran tek bir sistem içinde birbirleriyle eşit olmayan iki ayrı sistemin ortaya çıkacağı şartların belirlenmesinde, stratejik menfaatlerde ortaklığın yaşanması kilit bir rol oynamaya başlamıştı.

Tek Devletler Sisteminde Eşit Olmayan İki Ayrı Düzen, Pozitif Hukuk ve Güç Dengesi

Güç dengesinde rekabet halindeki devletlere ait menfaatlerin ortak hale getirilme ihtiyacı ile her birine özgü stratejik davranışlar önemli bir paradoks oluşturmuştu. Hem bölgesel hem de küresel seviyede yeni devletlerin ortaya çıkma süreci, rekabetçi büyük güçlere ait özel ve genel ihtiyaçları yeterince karşılamadığına inanılıyordu. Sosyolojik farklılaşmaları ve gelişmeleri yansıtan değişik süreçler, menfaatlerle ilgili taleplerin karşılanmasında engel teşkil edebiliyordu. Güç dengesinde özel ve genel menfaatlerin yeniden üretilmesini sağlayan mekanizmanın işlevsellikten uzak olduğunun farkına varılsa bile, bu durumu aşacak ortak bir siyaset geliştirilemiyordu. Özel ve genel menfaatlerle birlikte ele alınan güç denge anlayışının mekanikleşmeye düşmesinin engellemesi ve yol açacağı tehlikelerden kaçınılması için, pozitif hukukun gelişme seyri yaygın bir sistemi uluslararası bir hukuk yapısına dönüşüyordu. İngiliz realistlerden Martin Wight'ın iddia ettiğinin aksine, güç dengesi ile politik yasa aynı şey değildi (Wight, 1978, 179); bir politik yasa olarak güç dengesi ve moral ilke olarak pozitif hukuk, farklı mecralardan kaynağını alarak tek bir politik yasaymış gibi davranabiliyorlardı. Bu nedenle, güç dengesiyle özel/genel menfaatler birlikte ele alınırken iki sorun ortaya çıkıyordu: Bir yandan diğer devletlerin davranışlarını öngörebilecek diplomasi gibi bir pratiğe ihtiyaç duyuluyordu, diğer taraftan da bu öngörünün gelişmesinde güç dengesinin daha analitik bir şekilde kullanılması önem kazanıyordu. XVIII. yüzyılın sonuna yaklaşıldığında, stratejik ilişkilerde ortak değerler üzerinden menfaatlerin istikrarlı kılınma geleneği yetersizdi. Rekabetçi büyük güçler arasında düzenlenen çok yönlü ilişkilerin temelinde sadece ulusal çıkar ortaklığı aranması barışı tesis etmeye yetmiyordu. Güç dengesinin istikrarlı tutulma çabalarında genel ve özel menfaat sahalarının bir mutabakat çerçevesinde tanımlanmasına ihtiyaç duyulmuştu (Calap, 2018, 48).

Güç denge anlayışı öncelikle Avrupalı bağımsız devletlerin oluşumunda anahtar bir öneme sahip olmuştu; fakat devletlerin sayıca artmasıyla ilgili karmaşık belirsizliklere alternatif olarak, rekabetçi büyük güçlerin uzun dönemli stratejileri dikkat çekmeye başlamıştı. Uluslararası belirsizliğin yol açabileceği süreçlerin tümüne alternatif olarak sunulan güç dengesinin, farklı stratejileri bünyesinde barındırma kapasitesi ancak pozitif hukuk sisteminin daha kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmasıyla mümkündü. Böylece her bir gücün, gelecekteki karmaşık ilişkilerini ve davranışlarını daha önceden öngörebileceği varsayılmıştı. Başka ülkelerin içişlerine yapılan müdahalelerin yol açtığı sonuçlardan dolayı, çok sayıda gücün dahil olduğu sözleşmeler üzerinden geleceğe aktarılan uluslararası sistem kuralları önemli hale gelmişti; ortak bir mutabakat çerçevesine bağlı olarak çok yönlü ilişkiler ve sözleşmelerde pozitif hukuk sistemin ne kadar önemli olabileceği keşfedilmişti (Holbraad, 1970, 49).

Güç dengesine ait dinamikler gözden geçirilirken, devletlere ait güç kapasitelerinin değerlendirilmesinde sahip olunan zenginlik kaynaklarının ve rejim özelliklerinin hesaplanması ön plana çıkmıştı. Güç dengesine atfedilen teorik seviyedeki soyut özellikler ile pratikte güç dengesinin ne anlama geldiği arasındaki ayrımın dile getirilmesi söz konusuydu. Devlet pratiği ve uluslararası sistem

karmaşıklıktıkça, güç dengesinin ele alınmasında uluslararası hukuk yapısının değer görmesi ön şart haline gelmişti (Koskenniemi, 1999, 32).

XIX yüzyıla kadar güç dengesinin kamu düzeni ya da farklı menfaatlerle sınırlı kullanımına yeni dinamikler ilave ediliyordu; güç dengesi tarihsel gelişmelere bağlı olarak devletlerin sosyalleşmesini meşrulaştıran ve kurumsallaştıran uluslararası bir hukuk sistemiyle anlam kazanmıştı. Uluslararası bir hukuk sisteminin gelişmesi sayesinde devletlerin karşılıklı davranışlarında mevcut belirsizlikleri, karmaşaları ve önceden hesap edilemeyen gelişmeleri baskı altında tutan tek evrensel bir monarşi kavramının referans alınması önemini kaybetmiş ve geçmişte kalmaya başlamıştı. Jeopolitik seviyede bastırılan sorunların açığa çıkmasında ve büyük güç menfaatlerine göre yeniden düzenlenmesinde hukuk sistemine dayanan güç denge kavramı, kurumsal bir karaktere bürünmüştü. Doğal hakların ne anlama gelebildiği, her bir devletin somut pratiğinde yeniden tanımlanıyordu; devletler ve menfaatler arasında çeşitli tabakalaşmaya bağlı olarak hukuk sisteminin de farklılaşmaya maruz kalması söz konusuydu (Vattel, 1916, 250– 251).

Güç dengesiyle hukuk sisteminin birlikte var olmasındaki esas amaç devletler sisteminin geleceğine ilişkin belirsizlikleri giderebilmek ve rekabetçi büyük güçler arasında savaşların çıkma ihtimalini azaltabilmektir. Güç denge anlayışı, bu hedefin gerçekleşmesi için hukuk sisteminin tekrar düzenlenmesinde esas rolü oynuyordu: Kamu düzenin tesis edilmesini sağlayan anayasal reformların güç dengesine taşınması söz konusuydu. Bu nedenle, her bir gücün iç siyasal örgütlenmesi güç dengesinin önemli bir boyutu haline dönüşüyordu (Maurseth, 1964, 124-5).

Avrupalı devletler arasında barışın muhafaza edilmesi ve güç dengesinin istikrarlı tutulması için, her bir devlet, kendi toprak bütünlüğünden taviz vermesine bağlı olarak ortaya çıkan maliyeti, ötekileştirilen devletten/devletlerden çıkartıyordu. Batılı devletler arasında başka devletin/devletlerin iç işlerine karışmasına ait meşruluk, güç dengesinin muhafaza edilmesi mantığından sağlanıyordu (Maurseth, 1964, 131-132). Hukuk sistemi, güç dengesi bağlamında kamu hukuk sistemi ve uluslararası hukuk sistemi olarak ikiye ayrılırken, uluslararası hukuk sistemi de pozitif hukuk olarak gittikçe güç dengesinin ayrılmaz bir unsuru haline gelmişti. Güç dengesinde pozitif hukuk sistemi eşit olmayan iki ayrı düzeni ve büyük güçler arasındaki menfaatlerin yapısını somut bir şekilde ifade ediyordu. Pozitif hukuk, uluslararası sistemin rekabetçi büyük güç menfaatlerine göre yeniden üretilmesinin bir fonksiyonu olarak özel ve genel çıkarların bir bütün olarak tanımlanmasına yardımcı oluyordu. Kamuya ait menfaatler, özel menfaatler diye tanımlanıyordu; uluslararası sistemde rekabetçi büyük güçlerin ortak menfaati de genel menfaat olarak anlaşılmaya başlanmıştı. Uluslararası hukuk sistemi artık tümüyle pozitif hukukla özdeşleşmişti. Devletler arasında tabakalaşmalar, farklı rejim yapıları ve alt seviyede farklı güç dengeleri artık uluslararası hukuk sistemiyle bağlantılı olarak değerlendiriliyordu (Keene, 2013, 1090).

Güç dengesiyle iç içe geçen bir ülkenin iç siyasal ve sosyolojik yapısı, uluslararası hukuk şeklinde ifade ediliyordu. Uluslararası hukuk sisteminin güç dengesine bağlı olarak ortaya çıkması üzerine, başka devletlere müdahale daha açık şekilde teşvik edilirken, hukuk sistemi ile güç denge ilişkileri yeniden düzenleniyordu. Güç dengesinde devletlerin gücüne ve prestijine göre hiyerarşik bir yapı olmasına rağmen, bu yapının tam olarak ne anlama geldiği belirsizdi. Bölgesel güç dengesine ait dinamiklerin analiz edilmesinde aktörlerin rejim yapısı, anayasal sistemi ve sosyolojik karakteri hesap ediliyordu. Daha genel ve soyut bir güç dengesinin pratikteki anlamının belirsiz olmasının nedeni, büyük güçler arasında genel çıkarlar hususunda henüz ortak bir mutabakatın sağlanamamış olmasıydı. Tabakalara ayrılmış bir düzende farklı politik sistemler ve değişik bölgesel güç dengesi ile Avrupa'yı tümüyle kapsayan genel güç dengesi arasındaki bağlantılar nasıl anlaşılabilirdi? Çok daha karmaşık ve farklılaşmış bir Avrupa düzeninde güç dengesini istikrarlı kılacak farklı devletler ve alt güç denge sistemleri geliştiriliyordu. Genel güç dengesinde önemli olmayan ülkelerin rejim yapıları, özel çıkarların yeniden tasnif edildiği bölgesel güç dengesinde öne çıkıyordu (Thompson, 2006. 146-7).

Viyana Kongre Sistemi ve Güç Dengesinde Genel/Özel Menfaatler

Napolyon savaşları döneminde genel menfaatlerde buhran en üst aşamaya çıkmıştı; bu kez Hristiyanlığa dayalı evrensel bir monarşi yerine laik bir hukuk sistemine dayandığını ileri süren XIX yüzyıl Fransa'sı diğer devletler üzerinde evrensel bir egemenlik mücadelesi veriyordu. Napolyon Fransa'sının hem ideolojik hem de askeri metotlarla güç dengesine tek başına hakim olma mücadelesi 1815'te yenilgiyle sonuçlandı. Tek bir gücün hakimiyet sağlayamamasının sonucuna bağlı olarak Avrupa'daki tabakalaşma süreci 1815 Viyana Kongresi'yle en üst aşamasına ulaşmıştı. Fransa'nın yenilmesini sağlayan büyük güçlerle sistemin geri kalan güçleri arasındaki hiyerarşik ilişki ağı ve bu ilişkilere sürekli meşruluk kazandıran pozitif hukuk sistemi XIX. yüzyıldan ziyade XVIII. yüzyıl sosyolojik gelişmelerin ürünüydü. Fakat kökleşme sürecini 1815 sonrası yaşadığı söylenebilirdi; özel menfaat sahasında ifade edilme zorluğu devam ediyordu. Viyana Kongresi büyük güçlerin güç denge sisteminde sahip olduğu ayrıcalıkları daha sistemli bir hale getirilmesinde rol oynamasına rağmen, her bir büyük güce ait özel menfaat sahasını görmezlikten geldi. Büyük güçlere ait genel menfaatleri her şeyin önüne koyan bir yapıyı dayatarak, yeni sistemin uluslararası barışı ve istikrarı sağlayabileceği varsayıyordu. Uluslararası sistemin düzenlenmesi ve yeniden üretilmesinde esas rolü büyük güçlerin kendileri üstlenirken, diğer güçleri bu faaliyetlerin dışında bırakmaya başlamışlardı. Sistemde müdahale edilebilecek alanlarda güç denge anlayışı ve ona eşlik eden pozitif hukuk varlığını sürdürürken, büyük güçler arasındaki ilişkiler de 'ulaşmış denge hali' kavramıyla kavramsallaştırılarak analiz edilmeye başlanmıştı (Calap, 2018, 32). Güç dengesi Avrupa Kamu Sistemi'yle özdeşleştirilmiş, güç dengesinde istikrarlaştıran bir devletler hukuk sistemi olarak değer görmüştü. Bu yoldan çok kutuplu ve eşitsiz iki ayrı düzene sahip uluslararası sisteme özgü bir yaklaşımın ve anlayışın hukuksal çerçevesi geliştirilmişti.

Büyük güç ilişkilerin söz konusu olduğu yerde ulaşmış denge haliyle Avrupalı devletler topluluğunun kamu menfaat sahası tanımlanmış, genel menfaatlere aşırı ağırlık verilerek özel menfaat alanı daraltılmıştı. 1820'lerden sonra bu yaklaşım, güç denge kavramının büyük güçlerin dış politik davranışlarında daha sık kullanılmasıyla kendini gösterirken, güç denge kavramıyla küçük devletlerin bağımsızlığı fikri sürekli canlı tutulmuş ve Osmanlı'ya müdahalede veya onun paylaşılma sürecinde anahtar bir rolü oynamıştı. Osmanlı üzerinde yeni güç denge siyaseti geliştirilmesine bağlı olarak belli bir çerçevede sunulmuş genel menfaat sahasının sınırları aşınmaya başlamıştı; büyük güçler arasında bastırılan özel menfaat sahalari yeniden su yüzüne çıkıyordu (Calap, 2018, 36-7).

Viyana Kongresi boyunca devlet temsilcileri mümkün olduğunca güç denge kavramını kullanmaktan kaçınmışlardı; onun yerine ulaşmış denge halini kullanmayı tercih etmişlerdi. Bunun en önemli nedenlerinden biri savaşların esas sorumlusu olarak görülen özel menfaatlerle güç dengesinin neredeyse özdeşleştirilmesiydi. Güç denge kavramı daha çok gizli yazışmalarda gündeme getirilmiş, kamuoyunda ise dile getirilmesinden kaçınılmıştı. Özel menfaatlerine göre güç dengesini tek başına düzenleyebilecek hegemonyacı bir devlet söz konusu değildi. Büyük güçler arasında ulaşmış denge halini koruma adına, sosyal kuvvetlerin otonom hale gelmesini engelleyebilecek bir strateji izleniyordu. Viyana Kongre Sistemi hem güç dengesi üzerinde tek bir gücün hakimiyet sağlamasını engelleyebilecek, hem de güç denge sistemini istikrarsızlaştıracak sosyal dalgalanmalara karşı bir örgütlenmeyi temsil ediyordu. Osmanlı Devleti'nin bilinçlice dışarda bırakıldığı bu yapı sonradan Avrupa Kamu düzeni olarak bilinecekti (Schroeder, 1992, 686.)

Viyana Kongre Sistemi; ulaşmış denge halini sosyal dalgalanmalara karşı koruyacak şekilde büyük güçlerin ortak bir ittifakı olarak kavramsallaştırılmıştı. Özellikle 1817'de Fransa'nın genel güç dengesine tekrar büyük güç olarak kabul edilmesiyle bu süreç pekişmeye başlamıştı. Büyük güçler arasında ulaşmış denge hali; sosyal çalkantıların bastırılması, tek bir gücün devletler sistemine hâkimi olmasının engellenmesi ve büyük güçlerin koalisyonu şeklinde kabul görüyordu. 1820'lerle birlikte güç denge kavramı devletlerin diplomatik faaliyetlerine yön veren stratejilerde yeniden gündeme gelmişti. Bu kez küçük devletlerin bağımsızlığının korunması ve güç dengesinde istikrarın sürdürülmesi gibi

kaygılar yerine, başka devletlere müdahale edilmesini meşru gösterecek politik stratejilere ağırlık veriliyordu. Sürekli bir barış yerine doğrudan güç dengesine bağlı stratejiler üzerinden yeni devletlerin bağımsızlaştırılabileceği ve Avrupa barışının daha kalıcı hale dönüştürüleceği ileri sürülüyordu (Calap, 2018, 33).

Tek bir devletin güç dengesine hakimiyet sağlamanın engellenmesi, küçük devletlerin otonom konumlarının muhafaza edilmesi ve bu ilişkilerin güç dengesinin muhtevasına bağlı hukuk sistemiyle kurumsallaşması gelişirken, bu sistem dışında kalan Osmanlı Devleti gibi yapılara müdahale edilmesini meşrulaştıracak aygıtlar üretiliyordu. Osmanlı'daki sosyolojik değişiklikleri hesap eden büyük güçler, dış politik amaçlarına güç denge anlayışı üzerinden meşruluk sağlıyorlardı; güç dengesinin muhafaza edilmesinde geçmişteki geleneklere göre davranılmasının zorunluluğundan bahsedilmeye başlanmıştı. Yani, kendi aralarında oluşan dengeler üzerinden güç dengesinde yer alan diğer devletlerin bağımsızlıklarını sürdürmesi yerine, kendi aralarındaki genel menfaatlerini istikrarlı hale getirmek gerekçesiyle başka devletleri ortaklaşa paylaşacak stratejiler önem kazanıyordu (Wight, 1978, 182).

Fransa, İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya'nın güç dengesi olarak muamele ettikleri kurumsallaşma aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin dağıtılması ve kendi aralarında paylaşılması anlamına geliyordu. XIX. yüzyılda güç dengesi güçlü bir ticari kesimin ortaya çıkmasıyla yeniden anlam kazanmış, menfaat tanımlanması mevcut nüfus, sahip olunan toprak, ulusal ekonomi ve askeri kapasiteyle daha somut bir anlama bürünmüştü. Her bir devlete ait kapasite dağılımının ölçümünü yapma ve uluslararası sistemde güç dengesini analiz etme önemsenecekti (Keene, 2013, 1088).

1830'lardan itibaren Viyana Sistem sonrası ortaya çıkan uluslararası şartlarda, kamuoyunun kendi özel menfaatlerine paralel olarak dış politikayla daha fazla ilgilenmesi ulusal çıkarlarla evrensel değerlerin birlikte ele alınmasına dair bir fikri zorunlu hale getiriyordu. Başka ülkelere müdahale edilmesinde Ulusal menfaatlerle barış gibi evrensel değerlerin birlikte ifade edilmesi büyük güçlere ait saldırgan ve müdahaleci dış politikaya uygun bir çerçeve sunuyordu (William, 1996, 28). Eğer ulusal menfaatlerle evrensel değerler arasında ikna edici bir ilişki kurulamazsa, kamuoyunun devleti güvenliğe ilişkin harcamalarda ve dış politik bütçede kesinti yapmaya zorlayacağı varsayılıyordu. Evrensel değerlerle ulusal değerler arasında kamuoyunu ikna edici tartışmalara bağlı olarak büyük güçler dış politikada saldırgan ve müdahaleye dönük stratejilerini hayata geçirebiliyorlardı (Williams, 2005, 192).

Avrupa'da ortaya çıkabilecek yeni devletlerin bağımsızlıklarına kavuşabilmelerinde güç denge anlayışı temel bir strateji olarak yeniden tasarlandı. Güç dengesinde Osmanlı Devleti'ne dönük stratejiyi kamu özgürlüğü, dünya barışı ya da Avrupa barışı ve ulusal bağımsızlık meselesi tanımlıyordu. Güç dengesi kamu menfaatlerinin korunmasında kullanılan bir aygıt olmanın ötesinde, 1713 sonrasında yaşandığı gibi, çok sayıda küçük devletlerin inşasında kullanılan bir perspektife dönüştürülmüştü (Nicolson, 1961, 185-186). Viyana Kongresi'nde Avrupa kamu menfaatlerinin güvence altına alınmasında büyük güçlerin denetiminde dengeye ulaşma hali ve bu nedenle genel menfaatler önem kazanmışken, Osmanlı'ya yönelik müdahale sürecinin olgunlaşmasına paralel şekilde güç denge geleneği XIX. yüzyıl şartlarında yeniden devreye sokuluyordu. Büyük güçlerin güvencesinde olan dengeye ulaşma hali sadece Avrupalı devletlerin kamu menfaatleriyle sınırlıydı. Sırbistan sorununda açığa çıktığı gibi, Osmanlı İmparatorluk sınırları içinde ne zaman yerel bir bölgenin devletleşme hamleleri söz konusu olsa, büyük güçlerin stratejik davranışlarında güç denge anlayışı politik bir dinamizm olarak devreye giriyordu. Güç dengesini meydana getiren karmaşık politik olaylar, Osmanlı'ya karşı yapılacak müdahalelere meşruluk sağlıyordu. Osmanlı'yla ilişki kuran çok sayıda devletlerin dış politikalarında büyük güçlerin özel ve genel menfaatlerine karşı çıkılmıyor ve onlara karşı dengeleyici bir sürecin yaşatılması öngörülüyordu. Kamu düzenini koruması amaçlanan bir güç dengesi anlayışından, başka devletlere müdahale etme serbestliğine sahip güç dengesi anlayışına doğru geçiş yaşıyordu. Uluslararası politikanın ilk prensibi olarak müdahale sorunu genel çıkarlara dayalı istikrarlı güç dengesinin yerini alıyordu. Müdahalecilik, ortaya çıkabilecek devletlerin egemenlik haklarına saygı duyma adına yapılacaktı (Monk, 2005, 98).

Güç Dengesinde Coğrafyanın, Rejimlerin Önemi ve Savaş

Ticaretin ve sanayileşmenin gelişmesine, yeni devletlerin ortaya çıkmasına paralel olarak gerilimlerin yaşanmasında esas sorun büyük güçler arasında özel menfaatlerin istihdamındaki belirsizlikler ve karışıklıklardı. 1820'lerden sonra Viyana Kongre Sistemi'nin yerini almaya başlayan güç dengesinin kullanımı geçmiş dönemlerden farklılaşmıştı; güç dengesinin, genel menfaatlerde bir araya gelme kapasitesine sahip büyük güçlerin özel menfaatlerini de içermek zorunda kalması istikrarsızlık kaynağıydı (Rendall, 2000, 60). Büyük güçlere ait özel çıkarlarda yaşanan buhrandan dolayı barışı sürdürmesi gerektiğine inanılan güç dengesi Viyana Kongre Sistemi'ni istikrarsızlaştırdığı gibi, Avrupa Hukuk Sistemini de tehdit ediyordu. Güç dengesi artık genel menfaatlerin çizildiği sınırları koruyamıyordu. Genel menfaatlerde belirsizliğin yaşanmasına bağlı olarak güç dengesinin istikrarsızlaşmasını 1820'li yılların başında ortaya çıkan Yunan meselesinde görmek mümkündü. Güç dengesi beş büyük güç arasında ortak bir Avrupa menfaatini inşa etmekten ziyade, bu ortak menfaatleri parçalama yönünde sarsıyordu (Jarret, 2013, 77).

1815 Viya Kongre Sistemi'yle ulaşılmış denge hali büyük güçlerle sınırlı hukuki yapının özelliklerini yansıtıyordu. 1820'ler ve 1830'larda Yunan ve Mısır meselesini ele alma tarzı ulaşılmış denge halinde istikrarsızlıklara yol açarken, Rusya'nın özel çıkarlarının diğer büyük güçlerin orta ve uzun vadede özel ve genel çıkarlarıyla çatışmasını açığa vuruyordu. Örneğin, Rusya, büyük bir Yunanistan projesini kendi çıkarlarına aykırı bulurken, Boğazlar konusunda sahip olduğu siyasi beklentilerini gözetiyordu. Büyük güçler arasında genel güç dengesinde yaşanan iş birliği ve ortak davranma geleneği, bölgesel düzeyde ortaya çıkan yeni güç dengesinin istihdam edilme sürecinin etkisiyle dağılmaya başlamış ve büyük bir savaşın ortaya çıkmasına kaynaklık etmeye başlamıştı (Ragsdale, 1993, 32).

1831'de Mısır Valisi M Ali Paşa ve onu destekleyen İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne saldırıları Rusya'nın beklenmedik bir şekilde devreye girmesiyle çıkmaza girmişti. Boğazlar konusunda rakiplerine karşı önemli ayrıcalıklara sahip olmak isteyen Rusya'nın Babıali'ye sunduğu şartlı yardım teklifi Batılı güçler açısından beklenmedik bir ihanetti. Mısır'ın dizginlenmesi için İngiltere ve Fransa devreye girmek zorunda kaldı; Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla yetinilmişti. 14 Mayıs 1833'te düzenlenen Kütahya Antlaşması'yla Mısır ordusu geri çektirildi (Calap, 2018, 47-8). Kütahya Antlaşmasını takiben 8 Temmuz 1833'te Rusya ile Babıali arasında Hünkâr İskeleyi adı verilen başka bir antlaşma daha imzalandı; 1774, 1812 ve 1829 sözleşmelerinin yeniden onaylanmasına ilave olarak, Boğazlarda İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına zarar verilmişti. Rusya'nın talebi halinde başka devletlere ait savaş gemilerine Boğazlar kapatılacaktı; İngiliz ve Fransız donanması Karadeniz'den uzak tutulacaktı (Orlando, 2010, 44).

İngiliz ve Fransızlar Rusya'nın Osmanlı'yla oluşturduğu yeni güç dengesini gelecekteki savaşların kaynağı olarak değerlendiriyorlardı. (Hansard, 17 March 1834). Rusya'nın Boğazların denetimini ele geçirmesi halinde, İngiltere'nin Osmanlı topraklarında gittikçe büyüyen ticaretinin ortadan kalkacağı, İran'la da ticaretin sona ereceği varsayılmıştı. İran Körfezinin de Rusların eline düşebileceği ve yavaş yavaş Hindistan'a doğru sarkabileceği öngörülüyordu. Boğazları ele geçirmiş Rusya'nın Avrupa güç dengesinde siyasi nüfuzu artacaktı. Rusya'nın Osmanlı üzerinden Avrupa'ya müdahalesinin ekonomik ve siyasi sonuçları Avusturya'yı Rusya'nın denetimine sokacaktı. İtalya üzerinden Fransa'yla komşu bir ülke haline gelecekti. İngiltere Akdeniz'de donanmasını güçlendirmek zorunda kalacağından, silahlanma yarışı ekonomiyi çökertebilirdi (Calap, 2018, 48). Fransız devlet temsilcisi Francois Guizot, Hünkâr Antlaşmasının Karadeniz'i bir Rus gölüne çevirdiğini, Boğazlardan rahatça geçebildiğini, Akdeniz'e donanmasını kolayca çıkartabileceğini ifade etmişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston ise Rusların ihanetine uğradıklarını açıklamıştı (Mosely, 1934, 12). Fransız ve İngiliz donanmaları ortak harekete geçerek, Çanakkale ve Osmanlı'nın diğer önemli limanlarına düşmanca bir tavır sergilediler; Rusya ile yakınlaşmaması yönünde Osmanlı'yı tehdit ettiler. Ortada 1802 Sözleşmesi'ne aykırı bir durum vardı; Rus hükümetine sözleşmeyi onaylamadıklarını bildirdiler (Calap,

2018, 50). 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması sekiz yıllık bir dönem için geçerliydi. İngiltere sekiz yılın sona ermesi halinde, Osmanlı'ya Rusya'dan daha güçlü bir koruma teklifinde bulunmayı kararlaştırdı. Ekonomik ve politik reformları aracılığıyla Osmanlı'da nüfuz sahasını ve etkinliğini arttırmaya karar verdi (Orlando, 2010, 46). Osmanlı'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıyan stratejik değişiklikten dolayı Yunan davasına olan tutkulu bağlılıklara son verildi (Disraeli, 1855, s.204-205)

1713 Utrecht Sözleşmesi'yle evrensel mutlakiyetçi bir güce karşı savunulan devletlerin otonom prensibi, 1833 Hünkâr İskeleyi'nin sonuçlarından dolayı Rusya'nın yayılmasına karşı Osmanlı nezdinde yeniden hayat buluyordu. Rusya'nın Osmanlı'dan Boğazları muhtemel bir savaş döneminde kapatma hakkını elde etmesiyle, en zayıf bölgesi olan Karadeniz'deki tersanelerini güçlendirdi. Güç dengesinde ortaya çıkabilecek yeni değişiklikleri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak niyetiyle davranan İngiltere 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı lağvetmek için Rusya ile yoğun bir rekabete girmişti; 1834'ün başında Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının muhafaza edilmesinin İngiltere'nin uzun dönemli stratejik çıkarları için can alıcı önemde olduğu ilan edildi. 1815 Avrupa hukuk sistemine aykırı bulunan Hünkâr Sözleşmesi'nin Avrupa barışını tehdit ettiğine karar verilmişti (Hansard, 17 March 1834).

Devletlerin kamu otoritesini ve düzeninin sağlayan anayasal yapıları ve sorunları uluslararası sahaya kadar yayılmıştı. 1713 Utrecht Sözleşmesi'yle birlikte ortaya çıkan ve güç dengesinin önemli bir boyutu olan anayasal yapının önemi Batılı devletlerle Osmanlı arasındaki ilişkilerde de hissedilecekti. Bu prensip 1830'lu yıllarda güç dengesinde büyük güçlerin stratejik çıkarların güvencesi halindeydi. 1830'lu yıllarda sarsılan Viyana Kongre Sistemi'nde İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz anayasal devletler olarak Rusya, Prusya ve Avusturya gibi mutlakiyetçi monarşiler karşısında yeni bir seçenek oluşturmuşlardı. İngiliz Hükümeti anayasal devletleri kendi doğal müttefikleri olarak görüyordu. Avrupa güç dengesi tarihinde ilk defa farklı rejim yapılarına bağlı iki ayrı kümeleşme ortaya çıkmıştı. İngiltere Avrupa kıtasında anayasal hükümetlerin yaygınlaştırılması stratejisini izliyordu. Bu yoldan Rusya ve Avusturya gibi rakiplerinin yayılmasını boşa çıkartmayı hedefliyordu. Anayasal bir hükümet kuran uluslar Rusya'nın doğal düşmanı, İngiltere'nin de doğal müttefikleri oluyorlardı. Örneğin, Avusturya mutlakiyetçi yapıya dayandıkça, Rusya'ya daha çok bağımlı hale geliyordu (Calap, 2018, 46) Büyük güç ilişkilerini içeren güç dengesinde her bir devletin rejim yapısı, anayasal konumu önemli bir unsur haline gelmişti.

Nitekim bu gelişmeyi İngiltere-Osmanlı münasebetlerinde de görmek mümkündür. 1830'lu yıllarda Avrupa çapında sanayileşme sürecine hız verilmesinden dolayı Prusya, Fransa, Rusya gibi devletler İngiliz mallarına dönük gümrük maliyetlerini yükseltmişlerdi. İngiltere yeni tüketim pazarlarına yönelmek zorunda kaldığından, Osmanlı meselesi çok daha dikkatlice ele alınıyordu (Disraeli, 1855, 234). İngiltere'nin Osmanlı'yı liberal ilkeler doğrultusunda reforma zorlaması gerektiğine dair inancın üç boyutlu bir yanı vardı: Birincisi; İngiltere'nin daralan pazarlarına karşı önlemler almak, ikincisi; Rusya'ya karşı Osmanlı'nın bağımsızlığını geliştirmek ve Rusya'dan gittikçe uzaklaşmasını sağlamak, üçüncüsü de Osmanlı'da İngiliz nüfuz sahasını genişleterek, Babiali'yi İngiltere'nin uluslararası politik yapısına bağımlı hale getirmektir. Sultan II. Mahmut'un reformlarını yakından izleyen İngilizler, Osmanlı Devleti'nin modernleşme mücadelesine destek vermeyi ve bu süreci kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecek bir stratejiyi geliştirmeyi kararlaştırdılar (Pourdoe, 1854,..32).

İngiliz Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarında tartışılan bir antlaşma metni Ticaret Sözleşmesi olarak İstanbul Büyükelçilerine gönderilmişti. İngilizler; Mısır Valisi'nin yeniden saldırı hazırlıklarını ve Fransa'nın Mısır'la birlikte davranmasını Babiali'ye karşı bir tehdit olarak kullanarak ekonomik ayrıcalıklarını 16 Ağustos 1838'de Balta Limanı Anlaşması'yla hayata geçirdiler (Dönmez, 2016, 21-22). Gümrük korumasından mahrum bırakılan Osmanlı'nın kendi endüstrisini koruma kapasitesi tamamen sakatlanacak, Osmanlı doğrudan İngiltere'nin serbest ticaret bölgesine dönüşecekti (Levi, 1953, 562). İngiltere ile Osmanlı arasındaki ticari sözleşme; Rusya'nın Osmanlı'yı bağlayıcı hale

getirdiği şartların içini boşaltıyordu. Ortaya çıkan bu durum müzakerelerin esas amacıydı; siyasi amaçlar birinci, ticari düzenlemeler de ikinci derecede önemliydi (Disraeli, , 1855, 237). Rusya ekonomik ayrıcalıklarını siyasi ve askeri kazanımlar üzerinden elde ederken, İngiltere ekonomik ayrıcalıklar üzerinden siyasi ve askeri kazanımları gerçekleştiriyordu.

Bu durum genel güç dengesinde büyük güçlerin genişleme faaliyetlerinde farklı metodların ve geleneklerin hayata geçebildiğini göstermekteydi. Rusya'nın anayasal hareketler veya reformlar ve ticari ilişkiler üzerinden yayılabilecek bir kapasitesi yoktu; İngiltere ise Osmanlı'ya dönük başka güçlerin saldırgan stratejilerini Babıali'nin ikna edilmesinde tehdit unsuru olarak kullanırken, anayasal hareketler ve karmaşık ticari bağlantılarıyla yayılmayı tercih edebiliyordu. Rusya'nın askeri saldırıları İngiltere gibi rakiplerin stratejilerini önemsizleştirirken, İngiltere gibi güçlerin de anayasal hareketleri desteklemesi Rusya'nın genişleme dinamiklerine sınırlamalar getirebiliyordu. Genel güç dengesinde büyük güçlerin genişleme stratejilerinde mutlaka askeri güce dayanmaları gerekir diye bir kural yoktu; güvenliklerinde rejim farklılıkların da önemi vardı (Calap, 2018, 50). Bu sebeple, Rus yönetimi Babıali'de gündeme gelen ve hayata geçirilmesi planlanan anaysal hareketlere ve reformlara her zaman korku ve endişeyle bakmış, bu tür siyasal hamleleri rakiplerinin kendi zararına genişlemesi olarak algılamıştı.

İngiltere ve Fransa 1833 Hünkâr İskeleyi'ni büyük güçlere özgü genel çıkarlara yapılan bir saldırı olarak görüyordular. 1833'te Büyük güç ilişkilerinde jeopolitik menfaatlere düşman olarak algılanan Rusya'ya İngilizlerin savaş önerisini başbakanları Robert Peel reddetti. Peel bu hususta genel ve özel çıkarların ayırımına dikkat çekerken, güç dengesinde o zamana kadar biriken gelenekleri açığa vuruyordu: "Genel çıkarlar için savaşa gidilmez... Yerkürenin belli bir bölgesinde İngiltere'nin çıkarlarını korumak adına savaşa gidilemez. Siyasi ve ticari çıkarlarımızın genel düzeydeki ifadesi savaş için aşırı yetersizdir" (Disraeli, 1855, .210-211). Büyük bir gücün genel menfaatler için savaşa gitmesi diğer büyük güçlerin menfaatlerine hizmet etmesi anlamında yorumlanıyordu.

Güç dengesinde büyük bir gücün diğerlerine karşı savaşa gitmesi için genel çıkarların yanında özel çıkarların da tehdit altında olması gerekiyordu. 1833'te sadece genel çıkarlar için Ruslarla savaşa karşı çıkan İngiliz yönetimi 1853'ün sonunda genel ve özel çıkarlardan dolayı Ruslara karşı savaşımaya karar veriyordular. 1854'e girerken 1853'te başlayan Osmanlı-Rus savaşının belirsizliklerle dolu olması ve Rusya ile önceden bağlayıcı anlaşmaların yapılmaması, büyük güçleri Boğazlarla ilgili kaygılara sürüklemişti. İngiliz kabine üyeleri savaş ultimatının Rusya'ya alenacele gönderilmesinden yanaydılar. Çünkü ellerini çabuk tutmazlarsa, Rusya İstanbul'u ve Boğazları mutlaka işgal edecekti (Calap, 2018, 125). Rusya'nın İstanbul'u ve Boğazları işgal etmesinden aşırı korkuyorlardı. Tamamen zamana karşı yarıştıklarını, kim önce hazırlıklı davranırsa, İstanbul'u ve Boğazları onun işgal edeceğini söylüyorlardı. Bu yoldan Akdeniz'e giriş ve çıkışların İstanbul'u ele geçirmiş gücün iradesine bağlı hale geleceği, Fransa ve İngiltere'nin ne kadar hızlı hareket ederse, o kadar iyi olacağı vurgulanırken, artık her şeyin hangi tarafın hızlı olduğu gündemdeydi (Campbell, 1906, 42).

Londra Hükümeti Rusya'ya güvenini yitirmişti; Boğazlar işgal edilecek diye aşırı korkuyordu. Böyle koşullar altında Maliye bakanı Gladstone, başından beri Başbakan Aberdeen'in yanında yer alan bir kabine üyesi olarak İngiltere'nin savaşa sürüklendiğine dair değerlendirmeye karşı çıkmıştı (Morley,1859, 491-2). İngiltere'nin savaşa girmesini meşru gören iki neden öne sürülmüştü: Birincisi, müttefik kuvvetlerin Karadeniz'in boşaltılması talebini Rusya'nın reddetmesi; ikincisi ise Çar'ın, müttefik kuvvetler yerine Osmanlı'yla ikili müzakereleri başlatmak istediğini açıklamasıydı. İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın Rusya ile baş başa görüşmelerini ve meseleyi aralarında çözme talebini savaşa girmenin en önemli nedenleri arasında saymıştı. 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması İngiliz ve Fransız devlet adamlarının hafızalarında canlılığını koruyordu. Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkilerin kendi kontrolleri altında yürütülmesi dışındaki seçenekleri tehdit olarak kabul ediyorlardı (Calap, 2018, 126).

Güç Dengesinde Sınırlı Rasyonelliğin ve Sosyolojik Farklılaşmanın Savaşa Yol Açması

Ülkelerin iç gelişme dinamikleri güç dengesine yön vermeye çalışan büyük güçlerin uzun dönemli stratejilerini belirlemelerini etkileyebiliyordu. Sosyolojik gelişmeler ve farklılaşmalar her bir büyük gücün hem özel çıkarlarını hem genel çıkarlarını yeniden tanımlanmasında önemli bir faktördü. Örneğin, 1853 Kırım Savaşı'na yaklaşılırken İngiliz dış politikası Rus saldırganlığına dönük çelişkileri yaşamaya, Osmanlı'nın sosyolojik yapısıyla ilgili görüş ayrılıklarından kaynaklanıyordu. Osmanlı'nın bölüşülmesi amacıyla 1844'te Ruslarla gizli bir anlaşma yapan Londra kabinesi, 1853'te Osmanlı sosyolojisinin henüz müdahaleye uygun bir hale gelmediğini öne sürerek Rus planını destekleme yönünde homojen bir yapı sergilemiyordu. Aralık 1852'te kurulan ve Rus Çar'ını işgal etmeye cesaretlendiren yeni İngiliz Hükümeti'nde dış politika karmaşık bir görüntüdeydi (Stanmore, 1893, 32). Başbakan Aberdeen ve onu destekleyen kabine üyeleri Rusya'nın Osmanlı'ya müdahalesini onaylarken, onlara muhalif olan diğer kabine üyeleri ise Osmanlı'nın bölüşüm için henüz olgunlaşmadığında ısrar ediyorlardı (Fawcett, 1901, 31).

1853'e girilirken ticaretin gelişmesi, sosyolojik farklılaşmaların yaşanması zemininde Osmanlı'ya dönük İngiliz kabinesini işgal eden siyasette iki ayrı strateji ortaya çıkmış ve birbirleriyle çatışma içine girmişti. Palmerston ve destekçileri, Osmanlı'nın Stratford'un yardımıyla reformları gerçekleştirebileceğine ve sosyolojik gelişmeye bağlı olarak otuz-kırk yıl içinde İngiltere denetiminde yeni devletlerin meydana çıkartılabileceğine inanıyorlardı. Rusya'nın erken müdahalesine karşıydılar Başbakan Aberdeen ve destekçileri ise Rusya'nın saldırıya geçmesinden ve bu yoldan Osmanlı'dan yeni devletlerin ortaya çıkartılmasına taraftardılar (Laughto, 1907, 288). Kabinede Palmerston ve arkadaşları Osmanlı'ya yönelik Rus saldırganlığının kendisinden çok, zamanlamasından rahatsızlık duyuyordular. Avrupa barışını tehdit edebilecek şekilde İmparatorlukta olaylar yaşanmıyordu. Osmanlı'nın dağılmasının ve parçalanmasının gelecek yirmi ya da elli yıl içinde yaşanacağı varsayılıyordu; ama 1853'te böyle bir durumdan söz edilemezdi (Calap, 2018, 66-7). Eğer imparatorluğun parçalanması yönünde bir karar alınırsa, Osmanlı'nın dağılma süreci hızlandırılacaktı. İngiliz hükümeti böyle bir durum hakkında Fransa ve Avusturya'yı da bilgilendirmekten yanaydı. Avrupa savaşını engellemenin yolu olarak bu ülkelere de karşı açık olmaktan geçtiğine inanılıyordu. Eğer İngiltere ve Rusya kendi aralarında Osmanlı'nın dağılmasını ve paylaşılmasını düzenleyeceklerse, diğer Avrupalı devletlerin de bu planlar hakkında mutlaka bilgilendirilmeleri gerekmekteydi. Diğer devletlere de açılmış bir karar, gizli bir karar olamazdı. Bu durum ise Osmanlı yönetimini İngiltere'ye ve diğer devletlere karşı düşmanlaştıracaktı. O zaman da Osmanlı'ya düşman yerel ve uluslararası güçlerin eyleme geçmesinin önündeki engeller kalkacaktı; şiddet artacak ve inatçı bir çatışma süreci yaşanacaktı. Bu çatışmaları özel ve genel menfaatlerine göre dönüştürmeleri mümkün olmayabilirdi (The Spectator, 1854, 25- 8).

Palmerston kanadı Rusya'ya güvenmiyordu; Yunanistan bağımsızlık savaşında Rusya'nın yaptıkları hatırlatılıyordu, Aberdeen'in Rus yönetimine güven duyması sertçe eleştiriliyordu. 1828-1829 olayları ve Edirne Antlaşması, Rusya'nın İngiltere ile daha önceden yaptığı sözleşmelerin ve 1826 Londra Antlaşması'nın tam bir ihlali olarak yorumlanmıştı. Edirne sözleşmesinden ve 1833 Hünkar İskelesi antlaşmasından sonra Rus yönetiminin Osmanlı topraklarında İngiltere ve Fransa önderliğinde oluşturulacak yeni devletlerin varlığına karşı çıkması hazmedilemiyordu. Rusya, kendisine rakip olabilecek yeni devletlerin oluşturulmasından yana değildi; yeni devletlerin oluşmasına izin vermek yerine Osmanlı'yı zayıf olduğu sürece korumakta kararlıydı. Rusya'nın yeni devletler projesine karşı olması, İngiltere yönetiminin gözünde Rusya'yı güvenilmez kılıyordu (Hansard, 24 February 1854).

İmparatorluğu Rusya ile paylaşma dışında Batılı devletlerin seçeneği var mıydı? Bu sorulara İngilizlerin İstanbul Büyükelçisi Stratford'un cevabı şöyleydi (Poole, 1890, 317):

1829 Edirne Antlaşması'yla Rus yönetimi aşırı rahatladı. Batılı devletlerin Osmanlı'yla ilgili hesaplarını çaldı. Ardından 1833 Hünkar İskelesi Sözleşmesi geldi. Osmanlı; Rusya'yı ne kadar yaklaşıyorsa, o kadar Batı'dan kopuyordu. Rusya'ya gösterilen anlayış Avrupalı devletleri körleştirmişti. Osmanlı Devleti, ya geleneksel yapısı içinde tamamen boğulacak ve paylaşılacaktı, ya da reform siyasetiyle yeniden var olabilecekti. Fakat reformlardan dolayı Rusya Osmanlı üzerindeki nüfuzunu ve elde ettiği ayrıcalıklarını aşırı kaybetme korkusuna kapıldı.

Aberdeen Hükümeti, Stratford gibi düşünmüyordu; Babıali'nin reform hareketlerini yeterince başarılı bulmuyordu. Çar'ın Osmanlı'yı paylaşma arzusuna olumlu bakıyordu. Rusya ile iş birliğini sürdürmeli ve Osmanlı ordusuna karşı Rus kuvvetlerine lojistik destek sunmalıydı. Rus Çarı ve Kabinesi Osmanlı'ya karşı yürütülen silahlı diplomasiyi İngiltere'nin onayladığına ve desteklediğine tamamen inanılıyordu (Hendersan, 1975, 10). Ayrıca saldırmaya hazır bir Rus donanması da Karadeniz'de bekletiliyordu. Bütün bunlar yaşanırken ve Stratford gelişmelerin ayrıntıları hakkında İngiltere'yi devamlı bilgilendirirken, İngiliz Başbakanı Rusya'yı caydıracak bir tavır sergilemekten kaçınıyordu. Sürekli olarak Çara Osmanlı'ya saldırması yönünde izlenim veriliyordu (Calap, 2018, 64-5).

5 Nisan 1853'te İngiltere Büyükelçilik çalışanları İngiltere'den yeni gelmiş Büyükelçileri Stratford'a İstanbul'daki Rus temsilcisi Prens Mençikov'un Babıali'yle görüşmeleri hakkında sundukları ayrıntılı bir rapora göre, Rus Çarı Osmanlı'ya savunmaya dönük bir ittifak önermişti. Ruslara göre Fransa ve İngiltere Osmanlı'da yeni devletler kurmanın peşindeydiler; ayrıca Avusturya ve Prusya da Balkanlar'a doğru yayılma siyasetiyle davranıyorlardı. Rus yönetimi Osmanlı'yı işgale kalkışacak Batılı devletlere karşı 400,000 kişilik ordusunu Babıali'nin hizmetine vermeyi teklif ediyordu. Bu hizmetin karşılığında Kaynarca Sözleşmesi'ne ilave olarak Rum Ortodoks Kilisesi'nin tamamen Rus otoritesine teslim edilmesi isteniyordu. Bütün bu teklifler Batılı devlet yetkililerinden gizli tutulacaktı. Stratford'a göre, Babıali Rus teklifini kabul ederse Doğu Meselesinde Batılı ülkeler tamamen dışlanacaktı (Poole, 1890, 265-6).

İngiliz ve Fransız yetkililer Rus temsilcisi Prens Mençikov'un Babıali'nin önüne koyduğu taleplerin İngiltere ve Fransa'nın özel ve genel çıkarlarını ilhak ettiğine karar vermişlerdi. 1841 Boğazlar Sözleşmesi sonucu 1833 Hünkar İskelesi Sözleşmesi'ne karşı bütün Avrupalı devletlerin aldığı ortak kararlar 1853'te Ruslar tarafından tekrar geçersiz kılınmak isteniyordu (Hansard, 27 May 1853). İngiliz ve Fransız yetkililer Rusya ile aralarında yaşanan gerilimlerin, güvensizliklerin ve karşılıklı güç gösterilerinin Osmanlı'nın paylaşılmasında çok büyük bir savaşa dönüşmesinden çekinirken, bir yandan da kendi aralarındaki genel menfaatlere göre kurumsallaşmış güç dengesini uzun dönemde İngiltere ve Fransa'nın faydasına olacak şekilde yeniden düzenlemek için, pozitif hukuk sisteminde önemli bir farklılaşmayı planlıyorlardı; 1774 Kaynarca Sözleşmesi'ne son verilerek Rusya'nın dizginleyeceklerini ve Osmanlı'da yeni devletleri inşa etme sürecinde Rusya'yı etkisiz bir konumda tutabileceklerini öngörüyorlardı.

Bir büyük güç olarak Rusya'nın Avrupa güç dengesinde tecrit edilmesi ve zaman içinde diğer büyük güçlerle savaşmak zorunda kalmasının en önemli nedenlerinden biri Osmanlı'daki sosyolojik değişimlerin ve sonuçlarına dönük beklentilerin diğer Avrupalı güçler için ne kadar can alıcı önemde olduğunu fak edememesiydi. Örneğin, 1853 yılında Rus ordusu savaşı başlattığında, Batılı güçlerin bir araya gelerek kendisine saldıracağını Çar aklından hiç geçirmemişti. Rus ordusu harekete geçtiği zaman, savaş analizleri arasında Batılı güçlerle ilgili hiçbir değerlendirme yoktu. Çar ve yakın çevresi Batılı devletlerle Osmanlı üzerine bir savaş ihtimalini her zaman imkânsız görmüşlerdi (Hansard, 26 June 1854). Ordunun harekete geçirilmesinde verilen gizli emir, Osmanlı'nın paylaşılması hususunda Avusturya yönetiminde de çelişkili düşüncelere yol açtı (NA, 65/424). Çar Nikolay işgal hareketini denizden ve karadan planlarken, Karadağ ve Adriyatik sorunlarından ötürü Avusturya'nın da paralel şekilde davranacağı ve savaşta yanında yer alacağı hesaplanmıştı (Hendersan, , 1975, 1- 14).

Rus Çarı bu hesapları yaparken, güç dengesinde İslam kimliğini temsil eden Osmanlı'ya karşı Batılı devletlerle uzun süreden beri paylaştığı geleneksel Hristiyanlık anlayışının geçerli olduğuna inanıyordu; özel ve genel çıkarların karşılıklı çıkarlarda ortak dini geleneklerden daha güçlü olma ihtimalini ve özel/genel menfaatlerden dolayı saldırıya maruz kalabileceğini hesapladığı halde, bunun gerçekleşebileceğine inanmamıştı. Rakiplerinin nasıl davranabileceği hususunda değişik ihtimallere göre hesap edilmiş stratejik bir çözümlenmesi söz konusu değildi. Genel güç dengesinde Rus yönetiminin diğer güçlere yaklaşması orta ve uzun dönemli inançlar kapsamında olmuş, bu inançları sorgulamaya zorlayabilecek veya inançlarını yalanlayabilecek bilgileri ise ciddiye alınmamış, ya da ciddiye alınmış ise de dış politik davranışların değiştirilmesine aktarılamamıştı (Calap, 2018, 60-1).

Sosyolojik Farklılaşma, Kamuoyu ve Güç Dengesi

XIX. Yüzyıl güç dengesinde özel menfaatlerin önem kazanmasının sonucu olarak ticaretin devletlerarası ilişkilerde istikrarlaştırıcı rol oynadığı varsayıyordu. Serbest rekabet koşullarında özel menfaatlerin eski sistemin aşırılıklarını dizginleyebileceğine inanılıyordu. Ticaretle uğraşan kesimlerin çıkarları ve bu çıkarların gittikçe özel ve genel çıkarlar diye tasnif edilmesi güç dengesinin siyasal analizinde önemli bir konumdaydı. Savaş ve barış meselesinde güç dengesinin nasıl ele alınacağını siyasal olarak belirleyebiliyordu (Buzan, 1984, 620). XIX. yüzyılda uluslararası ticaretin Osmanlı gibi imparatorluk sınırları içinde gelişmesine, endüstriyel ürünlerin piyasaları işgal etmesine ve farklı ihtiyaçları karşılamaya dönük ticari faaliyetlerin artmasına bağlı olarak yerel seviyede siyasal beklentileri teşvik eden sosyolojik dönüşümler yaşanıyor. Bu sosyolojik farklılaşma üzerinden güç dengesinde büyük güçler arasındaki rekabetçi ilişkilerin yeniden tanımlanması mümkün olabiliyordu.

Sosyolojik olarak farklılaşan ve yeni devletlerin çıkmasına kaynaklık yapacağı varsayılan sahalara doğru genişleme hususunda müdahale edecek güçler aynı fikirdeyken, yayılmanın zamanlaması konusunda derin görüş ayrılıkları ve sürtüşmeler yaşanabiliyordu. Sosyolojik değerlendirme ile ilgili hükümet seviyesinde farklı görüş ayrılıklarından kaynaklanan sürtüşmeleri ve çatışmaları güç dengesinde ortaya konulan siyasal davranışlarda görmek mümkündür. Örneğin, 1838-1850 arası dönemde İngiliz ticari bağlantıların Osmanlı içinde yaygınlaşması ve gelişmesine bağlı olarak İngiliz kamuoyunun Osmanlı'dan siyasal beklentileri artmıştı. Boğazlar ve bağımsız bir Romanya konusunda bu beklentilere Fransızlar da ortak olmuştu. Ticaretin Osmanlı pazarında kökleşmesine ve yaygınlaşmasına paralel şekilde etnik kökenli milliyetçi fikirlerin yayılacağı ve ayrılıkçı eğilimlerin güçlü sosyal bir tabana sahip olacağı öngörülüyordu. Böylece yeni devletlerin oluşumunu tetikleyecek siyasal hareketlerin İngiltere ve Fransa'nın maddi kaynaklarını zenginleştireceği, her iki gücün yeni devletleri kontrol edebileceği ve ulus devletlerin düzenlenmesine bağlı yeni güç dengesinin kendi çıkarlarına göre oluşacağı hesaplanıyordu. Sosyolojik farklılaşmaya bağlı olarak ortaya çıkabilecek yeni siyasal oluşumların güç dengesinde rekabetçi büyük güçlerin konumunu önemli oranda etkileyecekti. Özellikle finansal açıdan zayıf olan Rusya'ya karşı, ortaya çıkacak yeni devletler üzerinden önemli avantajlar elde edilebilecekti. İngiliz devlet adamları arasında Osmanlı Devleti'yle ilgili sosyolojik farklılaşma ve sonuçlarına ilişkin beklentiler aynı olduğu halde, sosyolojik farklılaşmanın ve otonom siyasal ürünlerin zamanlaması hususunda ciddi görüş ayrılıkları vardı. Örneğin, Kırım Savaşı öncesinde Palmerston kanadı Osmanlı'nın paylaşımı için sosyolojik olgunlaşmanın henüz gerçekleşmediğini ileri sürerken ve bu nedenle Osmanlı'yla ilişkilerde aşırı ihtiyatlılıktan yanayken, kabinede henüz çoğunlukta olan diğer kanat ise Osmanlı'nın iyice zayıfladığına, müdahaleye uygun koşulların olgunlaştığına ve imparatorluğun artık paylaşılma zamanının geldiğine inanıyordu. Aralık 1852'de Başbakan olan Aberdeen ve ona yakın duran kabine üyeleri Rusya ile anlaşarak Osmanlı'nın bir an önce bölüşülmesinden yanaydılar (Hansard, 30 March 1871).

30 Kasım 1853'te Rusların Sinop'a saldırısı olmadan önce, İngiliz ticari kesimler Osmanlı'nın Rusya'ya karşı silahlandırılmasını talep ettikleri halde, Osmanlı-Rus çatışmalarından uzak durulması, hazineye dokunulmaması ve savaşan taraflara sadece silah satılmasıyla sınırlı davranılması arzulanıyordu. Bu gelişmeleri dikkate alan Maliye Bakanı Gladstone, Osmanlı-Rus savaşının bütün

şiddetiyle devam ettiği Ekim 1853'te savaş yanlısı kabine üyelerinin etkinliğini kaybedeceğine inanıyordu. Ama 30 Kasım 1853'te Sinop hadisesi yaşanınca, Rusların Boğazları ele geçireceği ve yeni bir Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yapılacağı korkusu artmıştı. Bu nedenle, kamuoyunda ve ticari kesimler arasında Rusya'ya karşı savaşa girilmesi talepleri çoğalmıştı. Londra finans kuruluşları İngiliz Hükümeti'ni büyük bir katliama seyirci kalmakla suçluyordu (Calap, 2018, 96-9). İngiltere ve Fransa'da ticari kesimler Ruslara karşı savaşılmaması için kampanyalar başlatmışlardı. Londra'da Rusya'yı protesto için düzenlenen gösteriler sık sık Parlamento binasına saldırmakla sonuçlanıyordu. Ticari kamuoyu; Londra kabine üyelerine ve Kraliçe Victoria'nın Alman kökenli kocasına Rus Çarına parayla satılmış 'Rus ajanları' gözüyle bakmaya başlamışlardı. Prens Albert bir vatan haini ve Rusya yanlısı olarak ilan edilmişti. Kamuoyunda Kraliçe Victoria ve Prens Albert hakkındaki söylentiler öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, her ikisinin de vatan hainleri olarak asılmasını isteyen sesler çoğalıyordu. Bu koşullar altında saray çevresi kamuoyunda gözükmemeye başlamıştı. Ülkesine asla ihanet etmeyecek kişi olarak görülen Palmerston'un, Sinop saldırısından hemen önce kabineden haksızca kovulduğuna inanıyorlardı. Dışişleri Bakanı Clarendon, Başbakan Aberdeen'e yazdığı bir mektupta kamuoyunun Hükümet üzerindeki şiddetli baskısından söz ediyordu (Maxwell, 1913, 25):

Donanmayı Boğazlara göndermekle, en azından kamuoyunun tatmin edebileceğine inanıyorum. Bu yoldan kendi hükümetimizi büyük bir utançtan korumuş olabileceğiz. Çünkü, Rusya'nın her taraftan Osmanlı'nın üstüne çullanması durumunda, kendi kamuoyumuzu yatıştırmamız önemlidir.

İngiltere'de günlük gazetelerin neredeyse tümü Palmerston'un Fransa'yı desteklediğini, ama Kraliçe Victoria ve Başbakan Aberdeen'in Rus Çar'ını mutlu etmekle meşgul olduklarını yazıyordu. Basın, Palmerston'un istifasından memnundu; çünkü bu durum hükümetin kısa sürede yıkılacağı anlamına geliyordu. İngiltere'de kamuoyunun önemli olmasının nedeni, koalisyon hükümetine ait geleceğin Parlamentoda siyasal tavrı belirsiz bir çoğunluğa bağlı olmasıydı. Öte yandan, Parlamento üyelerinin siyasi kaderini de seçmenler belirliyordu. Kamuoyunda tartışılan ve gazetelerde yazılan her şey onları etkileyebiliyordu. Koalisyon hükümeti dağılırsa, savaş yanlısı bir hükümetin iş başına geçeceği söylentileri çıkmıştı. Bu sebeple kamuoyunu en az tatmin edebilecek bir siyasete öncelik verilmesine uğraşılıyordu. Halbuki kabine üyeleri son dakikaya kadar Rusya'yla mutlaka uzlaşmaları gerektiğine inanıyorlardı. Rusya'yla savaşı aklından bile geçirmiyorlardı (Maxwell, 1913, 132).

Güç dengesinde ticari kamuoyunun önem kazanmasının yansısı, büyük güçler arasında istikrarlı ilişkilerin ve stratejik iş birliklerin devam etmesinde geçmişte yaşanmış olayların da çok önemli sonuçlar doğurduğu ortaya çıkıyordu. Devletler arasındaki ilişkilerde sadece şu anla ilgili davranışlar önem taşıyor, geçmişte yaşanmış farklı davranışların şu andaki davranış üzerinden ne anlama geleceği de ortaya konulmaya çalışılıyordu. Örneğin, İngiliz kabinesinde ve Fransız yönetiminde Rusya'ya karşı savaşılmamasından yana olan kesimler, geçmişte yaşananlardan dolayı Rusya'ya artık güvenilemeyeceğini ve onunla bir paylaşım stratejisinde ortak davranamayacaklarını öne sürüyorlardı. Aralık 1853'te Rus Dışişleri Bakanı'nın Berlin'de bir gazetede çıkan yazısında Boğazları kendi kontrollerine alacaklarını ve diğer büyük güçleri tamamen dışlayacaklarını ifade eden açıklamasından sonra, Fransa ve İngiltere'de Osmanlı'nın bölüşülmesi meselesinde Rusya'ya karşı beslenen geleneksel güvensizlik yeniden yaşanmaya başlanmıştı. İngiliz ve Fransız devlet adamları Osmanlı'nın bölüşülmesi stratejisinde Rusya'nın 1827 Londra Protokolüne ihanet ederek kendi başına davrandığı ve 1829 Edirne Antlaşması'nı yaptığı, ayrıca 1831'de destekledikleri Mısır saldırısını Rusların boşa çıkarttığını ve 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması yaparak Batılı diğer büyük güçleri Boğazlardan tamamen dışladığını yeniden gündeme getirmişlerdi. Batılı güçlerin Osmanlı'yla ilgili stratejisinden Rusya'nın bağımsız davranma kapasitesine ilişkin yargılar yeniden canlanmıştı (Marley, 1903, 491). Londra kabine üyesi Clarendon son olayları özetlemişti (Stanmore, 1855, .205):

Kamuoyu artık yapılacak bir şeyin kalmadığına ve Rusya'ya savaş ilan edilmesi zamanın geldiğine inanıyor. Bizim nasihatlerimizin aksine davranan Osmanlı'yı desteklememiz ümit ediliyor. Gelişmelerin nasıl bir içeriğe sahip olduğunu tam olarak analiz edemeden, kendimizi bir savaş yapmaya zorlanırken buluyoruz.

Rus yönetimi; İngiltere ve Fransa'nın desteklediği yeni devletler inşa etme stratejisini kendi özel menfaatlerine aykırı buluyordu. Çünkü, Osmanlı Hristiyanların ayrılma isteğini daha çok kendi yayılcı stratejisinde kullanmak niyetindeydi. Hristiyan topluluklardan yeni devletler inşa etmek yerine, onların güvenliklerini korumakla sınırlı bir stratejinin başarılı olması menfaatleri için yeterliydi. Örneğin, Rus Çarı Karadağ'ın bağımsızlığını savunmakla bir yandan Avusturya'yı yanına çekebileceğini ve bir yandan da Balkanlar'da Slav toplulukları ayaklanmaya teşvik edebileceğini varsaymıştı (Calap, 2018, 60-4). Rusya kendi özel menfaatlerine göre davranırken, diğer güçler Rusya'nın özel menfaati karşısında genel menfaatleri savunacak bir stratejiyle çıkmışlar, özel menfaatlerin gerçekleşmesini Rusya'nın Osmanlı ile ilgili özel menfaatlerini kendi kontrolleri altına almasına bağlamışlardı. Avrupa barışını öne sürerek genel menfaatler üzerinden hareket eden İngiltere ve Fransa, bu siyasetleriyle Rusya'nın eski ortakları Avusturya ve Prusya'yı tarafsızlaştırabilmişler, hatta Rusya'ya karşı savaşacak konuma gelmesine katkıda bulunmuşlardı. Özel çıkarlara ağırlık veren büyük bir gücün rakipleri tarafından tecrit edilebilmesi için genel menfaatlere ağırlık verilmesi gerekiyordu. Sürekli bir şekilde Rusya'nın dünya barışını tehdit ettiğine vurguda bulunulmuştu.

Batı dünyasında ticari kesimlerin özel çıkarlarının uzun dönemde gerçekleşmesi ümit ediliyordu. Kamuoyunun özel çıkarlarıyla Osmanlı'da yeni devletlerin inşa edilme süreci arasında karşılıklı olarak dolaylı bir ilişki vardı. Batılı ticari kesimlerin ve kamuoyunun güç dengesinde etkili olmasının en önemli nedenlerinden biri de rekabetçi büyük güçler arasında geçmişten kaynağını alan güvensizliklerin doğrulanmasıydı. Stratejik çıkarlara bağlı olarak, özellikle genel çıkarlar kapsamında büyük güçler arasında karşılıklı güvensizliklerin doğrulanması ve kamuoyunun şiddetli baskısı bir araya gelince, güç dengesinde birtakım kırılmaların ve çatışmaların yaşanma ihtimali artabiliyordu. 24 Aralık 1853'te Kabine oylamasıyla Palmerston Kabine'ye geri döndü. Aberdeen, James Graham, Gladstone ve C. Wood istifa meselesinde Palmerston'un geri dönmemesine oy kullanırlarken, geri kalan beş kabine üyesi Palmerston'un geri dönüşünü onaylamıştı. Kamuoyunun yatıştırılması meselesini sürekli gündeminde tutan Clarendon gittikçe Palmerston'a yaklaşıyordu. Aberdeen'den ilk defa ayrı düşmüştü. Clarendon'a göre barış için bütün yollar tüketilmediği sürece, kamuoyu bir Avrupa Savaşı desteklemeyecekti. Clarendon bu oylamada ilk kez Aberdeen'i terk etmiş, Palmerston'un tarafına geçerek dengeleri tamamen değiştirmişti (Calap, 2018, 101-108). Palmerston'un Hükümete geri dönüşünü kamuoyu, kendinin doğrulanması ve haklı olduğunun görülmesi olarak yorumluyordu (Reeve, 1888, 129-134). Kabine üyeleri Clarendon ve James Graham savaşın kaçınılmaz olduğuna ve umutsuz bir şekilde savaşın içine çekildiklerine hükmettiler. Clarendon, "*Bizler savaşın içine sürüklendik*" açıklamasını yapmıştı. Mevcut durumdan geri çekilmek büyük bir skandal olarak gözükebilir, Hükümet üyeleri parlamentonun ve kamuoyunun öfkesini tamamen üzerlerine çekebilirdiler (Calap, 2018, 104).

Güç Dengesinde Büyük Güçlerin Birbirlerini Koruma Stratejisi

Kırım Savaşı'nda yaşananlara bağlı olarak güç dengesinde büyük güçlerin birbirlerinin statülerini ve aralarındaki hukuksal yapıyı korumada kararlı bir siyasetle davranmışlardı. Osmanlı'ya müdahale ve onun içinden yeni devletler inşa etme siyaseti büyük güçler açısından meşru bir strateji muamelesi görüyordu; aralarında tecritte zorlanan bir gücün düşman konumuna düşmesine ve savaş meydanında yenilmesine rağmen, onun da yine büyük bir güç olarak yaşatılmasında ısrar etmişlerdi. Örneğin savaş boyunca bağımsız bir Çerkezistan oluşumunu destekleyen müttefik kuvvetler, Çerkezistan sorununu savaş sonrası tamamen Rus Çarlığına inisiyatifine terk etmekte bir sakınca görmemişlerdi (Keleş, 2009, 1166-1188; Gündüz ve Yel, 2008, 953-4). Çarlık Rusya'sına geleneksel güç dengesinin ayrıcalıklı bir gücü olma niteliği korunurken, tümüne ait genel çıkarlar sahası genişletilmiş, Rusya'nın özel çıkarları daraltılmıştı. 1774 Kaynarca Antlaşması'nın kaderi doğrudan

1856 Paris Sözleşmesi'nin kontrolüne girmesiyle birlikte yeni devletlerin çıkartılmasını engelleyen stratejik hesaplar tekrar genel çıkarlar kapsamında ifade edilebilmişti. Bu yeni gelişmeye giden süreci Kırım Savaşı'nın son aşamasında görmek mümkündü. Genel çıkarlar kapsamında büyük güçlerin sahip olduğu rollerde son derece statükocu bir anlayışa sahip olunması dikkat çekiciydi.

Kırım Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği sırada, Osmanlı'yı dışlayan gizli diplomatik müzakerelerden sonra 25 Ocak 1856'da savaştan taraflar ateşte uzlaştılar. Fransız, İngiliz, Avusturya ve Prusyalı temsilciler Ruslarla birlikte barışa giden süreci belirlemişlerdi. Savunma hususunda kendini savaşta güçlü olarak kanıtlayan ve Kars'ı işgal altında tutan Rusya, saldırganlık ve egemenlik sahasını genişletme teşebbüsünde önemli bir darbe aldığı halde gizlice yürütülen müzakerelerde sanki üstün bir güçmüş gibi davranmayı sürdürüyordu. Fransa'nın savaşın bir an önce sona erdirmeye amacı, Rusya'nın toprak bütünlüğünü sarsmamak ve muhafaza etmeme siyasetine uygundu. Savaş uzarsa Rusya'nın toprak bütünlüğü sarsılacak ve böylece yeni devletlerin oluşmasına zemin sunacak gelişmelerin önü alınamayacaktı. Bu vesileyle, Kafkasya bölgesinde daha önceden planlanmış yeni tampon devletlerin oluşturulması engellenmiş olunacaktı; Osmanlı'nın gücünde genişlemeye fırsat verilmeyecek, mevcut gücü kendi kontrolleri altında tutulabilecekti. Eğer savaş daha da devam ederse, Osmanlı'nın savaşla ilgili stratejileri hayata geçmiş olacaktı. Fransa ve İngiltere'nin başlattıkları ortak bir barış süreci Rusya'ya zarar vermeden kısa sürede sonuçlanacaktı. Rusya içinde bazı tampon devletlerin inşa edilme stratejisinin rafa kaldırılması bazı diplomatlarda hayal kırıklığına yol açmıştı. Stratford 3 Şubat 1856'da Clarendon'a yazdığı mektupta tampon devletlerle alakalı şikayetlerini dile getiriyordu (Poole, 1890, 352-53):

Bu koşullarda barış sözleşmesini imzalamaktansa, kolumu keserim... Nicholas'ın Rusya'sı dizlerinin üzerine çökmek ve teslim olmak üzereyken, onu kurtaracak şekilde davranıyoruz. Rusya kısa bir süre içinde yeniden toparlanacaktır. Hem Avrupa hem de Asya'da Rusya ve Osmanlı arasında çok sayıda devletler oluşturma imkânından vazgeçiyoruz. Bu iki devlet arasında tarafsız ve bağımsız devletler yaratma fırsatını kaçııyoruz.

Stratford'un Rus topraklarında yeni tampon devletler oluşturulma fırsatı dediği olay, Fransız ve İngiliz kabineleri açısından Osmanlı'nın Rusya'nın içlerine doğru genişlemesi ve güçlenmesi anlamına geliyordu. Diplomatik sahada yaşanan gelişmeler ve 1855 yazında Kars cephesinin Ruslara açılması bu duruma asla izin verilmeyeceğini gösteriyordu. Sivastopol 'da yenilen Rusya'ya Kars sunulmuş ve böylece diplomatik masada eşit bir güç muamelesi hüviyeti kazanmasına müsaade edilmişti. Rusya ile barış yapılmasından memnun olan İngiltere Maliye Bakanı Gladstone'a göre, Rusya aşağılanmamış ve onurlu bir barış gerçekleşmişti. Rus Çarı ise İngiltere tarafından yanlış anlaşılmasaydı Bulgaristan'ın kurulacağını, Osmanlı'da yeni devletlerin inşa edilmesine karşı olmayacağını, açıklıyordu (Calap, 2018, 132-138). Bu türden açıklamalarla Batılı devletlerin genel menfaatlerine ilişkin gelecekteki stratejik davranışlarını onayladığını ima ediyordu. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunuyor gibi gözükse de 30 Mart 1856 Paris Sözleşmesi Osmanlı'nın büyük güçlere ait genel çıkarlar kapsamında bölüşülmesini kolaylaştırabilecek hukuki bir belge işlevini görebilecekti. Güç dengesinde büyük güçler arasında yaşanabilen çok şiddetli rekabetlere ve çatışmalara rağmen, genel güç dengesine hâkim devletler birbirlerini büyük güç olarak koruma stratejisinin geçerli olmasında ısrar edebiliyorlardı; statükoyu muhafaza etme eğilimiyle davranabiliyorlardı.

Sonuç

1713 Utrecht Sözleşmesi, modern güç denge geleneğinin doğmasına ve kurumsallaşmasına kaynaklık yapmıştı. 1713 sonrası dönemlerde güç dengesiyle ulus devletlerin sayıca çoğalmasına meşru bir zemin sunulmuş ve güç dengesinin küresel ölçekte yayılıp kurumsallaşmasına, kendisine bağlı alt güç denge sistemlerinin oluşturulmasına katkıda bulunmuştu. XVIII. yüzyıla doğru güç denge sistemi gittikçe farklılaşmış, kendi içinde hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmış, eşit olmayan iki ayrı düzenin doğmasına şahitlik etmişti. Ulusal menfaatlere göre dış politikayı yeniden tanımlayacak bir geleneğin

ortaya çıkmasına bağlı olarak, güç dengesinde her gücün sınırsız hareket etme kapasitesine sahip olmadığı teyit edilmiş; politik davranışlara sınırlamalar getirilerek genel menfaat alanı doğabilmişti. Genel menfaat sahalarının güç dengesinin dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkması büyük güçler arasında rekabetin yıkıcı sonuçlarını telafi edebilecek ortak stratejilerin tarih sahnesinde yer almaya başladığını gösteriyordu. Güç dengesinde askeri gücün yansırı, siyasal rejimlerin yapısı, kamuoyu ve ticari menfaatler de siyasal etkilere sahipti; sosyal gelişmelere göre müdahale edilebilecek ülkelerde sosyolojik değişimlerin hesaplanması ve zamanlamanın belirlenmesi önem kazanmıştı. Pozitif hukuk sisteminin uluslararası sisteme karakter kazandıran bir işleve sahip olması böyle gelişmelerin güç dengesi üzerindeki etkisini ifade etmekteydi.

XIX. yüzyılın ortasına gelindiğinde eşit olmayan iki farklı düzen daha açık bir karakter sergilemeye başlamıştı: Avrupa güç dengesi dışında kalan bölgesel güç dengesinde küçük devletlere atfedilen rol tamamen ikinci plana düşmüş, yeni devletlerin ortaya çıkma ihtimaline bağlı olarak sosyolojik farklılaşmalar, militarizm ve milliyetçilik güç dengesinde başat rol oynamaya başlamıştı. Bölgesel özellik taşıyan güç dengesine yönelik stratejilerde kamu menfaati ve küçük devletlerin bağımsızlıklarını korunması birlikte ele alınmıyordu; gerilimlerin ve buhranların giderilmesinde çatışmalar ve savaşlar çözüm olarak görülüyordu. 1815 Viyana Kongre Sistemi'ni temsil eden kamu düzenini ve ulaşılmış denge halini muhafaza etme siyaseti büyük devletler arasındaki iş birliğini düzenlemede halen önemliyken, Osmanlı'ya müdahale meselesinde dikkate alınmıyordu. Genel güç dengesi ve ona bağlı farklı güç denge süreçleri; sadece politik pratiklerin ve değişik geçiş dönemlerin bir ifadesi değildi, ayrıca büyük güçler arasında ortaklıkların ve iş birliklerin yaşanmasını meşrulaştıran yeni uluslararası bir sistemin kurumsallaşması demektir.

Genel güç dengesine göre daha alt seviyede görülen farklı bir güç dengesine mensup bir devletle yapılan köklü ticari anlaşmalar büyük güçler arasındaki ilişkileri siyasal olarak etkileyebildiği halde, devletler arasında ikili sözleşmeleri simgeleyen 1774 Kaynarca Antlaşması pozitif hukuk sisteminin çelişkili bir parçası olarak etkisini sürdürmüştü. Güç dengesi bir yandan ikili anlaşmalara bağlı geçmişten gelen geleneklere göre bir karaktere sahip olmuş, bir yandan da şimdiki zamanda ortaya çıkan gelişmeler arasındaki istikrarsızlıkları bünyesinde barındırılmıştı. İki farklı zaman dilimi arasında ortaya çıkan gelişmelerin çatışmasına bağlı istikrarsızlık üretebilen bir yapı sergilemişti. Büyük bir güce ait özel bir menfaat sahasını simgeleyen 1774 Kaynarca Sözleşmesi'nin sona ermesinde Kırım Savaşı belirleyiciydi; Rusya'nın Osmanlı üzerinde sahip olduğu özel çıkarlar 1856 Paris Antlaşması'yla Batılı diğer büyük güçlerin genel/özel çıkarlarına dahil edilmiş, Fransa ve İngiltere'nin güç dengesindeki konumları Rusya'ya göre daha avantajlı bir seviyeye yükselmişti. Rusya'nın, Sadece büyük güçlere özgü ayrıcalıklardan yararlanmasına izin verilmişti. Örneğin, 1855'te Sivastopol 'da Rusya'nın tam olarak bozguna uğratılması engellenip Rus ordusunun Kars'ı işgal etmesine imkân sağlanarak Paris müzakerelerinde konumu güçlendirilmişti. Bu hadise, büyük güçlerin kendi aralarındaki ilişkilerde son derece statükocu eğilimlerle davrandıklarını ve öyle yapmakla da güç dengesinin geleceğinde ortaya çıkabilecek belirsizlikleri azaltmaya çalıştıkları gözlemlenmişti. Askeri güce dayalı zaferler ve genişleme yönünde elde edilen ayrıcalıklar ancak pozitif hukuk sisteminin onaylamasına bağlı olarak kalıcı bir karaktere bürünebiliyordu. Bu olaylar, güç dengesinin sadece çıplak kuvvet kullanımının stratejik bir kılavuzu olarak kullanılmadığını gösteriyordu. Herhangi bir gücün, rakiplerinin zararına olacak şekilde elde ettiği kazanımın hukuki bir geçerliliğe bürünmesi, güç dengesinde etkili rekabetçi büyük güçlerin ortak siyasal onayıyla mümkündü.

KAYNAKÇA

YAYINLANMIŞ BİRİNCİ DERECEDEDEN KAYNAKLAR

- Ashley, Evelyn (Ed.). 1876. *Life and Correspondence of Viscount Palmerston*, 2 vol. British Library;
- Benjamin, Disraeli. 1855. *Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston*, Longman;
- Gordon, Lord Stanmore., (Ed.). 1906. *A Memoir of Sidney Herbert*, 2 vols, 1906, British Library;
- Gordon, Lord Stanmore, (Ed.). 1855. *The Correspondence of the Earl of Aberdeen*. (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library;
- Knox Laughto, John, 1907. *Memoirs of the Life and Correspondence of Henry Reeve*, 2 Vols;
- Ina Erskine McNeill Campbell (Duchess of Argyll) (Ed.), 1906. *The Duke of Argyll, Autobiography and Memoirs*, Vol I, J. Murray, 1906, British Library;
- Maxwell, Sir Herbert (Ed.), 1913. *Life of the Fourth Earl of Clarendon*, 2 vols. 1913, Vol II, British Library;
- Poole, Stanley Lane, 1890. *The Life of Lord Stratford De Redcliffe*, London: Longmans, Green, And Co., 1890,
- Reeve, Henry (Ed), 1888. *A Journal of the Reign of Queen Victoria*, 8 vol, London,1888, British Library;
- Vide Fawcett, Vide, (Ed.), 1901. *Life of Sir William Molesworth*, 2 vols., London, British Library
- NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey 1: No s. 162. Sir Rose to Lord John Russell, Constantinople, 26 Feb. 1853;
- NA, PRO/FO, No: 65/424, Sir Hamilton Seymour to Lord Malmesbury, St. Petersburg, 1 Jan. 1853.

İKİNCİ DERECEDEDEN KAYNAKLAR

- Albert O. Hirschman. 2013. *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*, Princeton University Press;
- Andreas Osiander. 1994. *The States System of Europe, 1640-1990*, Clarendon Press;
- Armitage, David. 2013. *Foundations of Modern International Thought*, Cambridge University Press;
- Calap, Adil. 2018. *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Rusya Faktörünün Realist Perspektiften İncelenmesi (1853-1878)*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karadeniz Teknik Üniversitesi;
- Devetak, Richard (2015) ‘Historiographical Foundations of Modern International Thought: Histories of the European States-System from Florence to Göttingen’, *History of European Ideas* (41)1: 62–77;
- Dönmez, Ahmet. 2016. “Reform Karşıtları ve Mustafa Reşid Paşa: Tanzimat Fermanı’nın Bedeli”, *Turkish Studies Academic Journal*, Volum 11/6, Doi Number: 10.7827, Turkish Studies. 9697 ss.17-30;
- Edward Keene, 2013. International hierarchy and the origins of the modern practice of intervention, *Review of International Society*, Volume 39, Issue 5, December;
- Gorski, Philip S. 2003. *The Disciplinary Revolution*. Chicago: University of Chicago Press;
- Gündüz, Ahmet ve Yel, Selma. 2008. XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyası’nın Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla’ya Yerleştirilmeleri, *Turkish Studies Academic Journals*, Volume 3, Issue 4, Doi Number:10.7827. Turkish Studies.397, ss.949-983;

- Gunn, John Alexander Wilson. 1968. "“Interest will not lie”": A Seventeenth-Century Political Maxim', *Journal of the History of Ideas* 29: 551–564;
- Hampsher-Monk, Iain. 2005. 'Edmund Burke's Changing Justification for Intervention', *The Historical Journal* (48)1: 65–100;
- Hendersan, Gavin Burns (Ed), 1975. *Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays*, New York: Russell and Russell;
- Holbraad, Carsten. 1970. *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815–1914*. London: Longmans;
- Jarrett, Mark. 2013. *The Congress of Vienna*, L.B. Tauris;
- Keleş, Erdoğan. 2009. Kırım Savaşı'ndan Sonra Gelen Muhacirlerin Menteşe Sancağı'na İskanı, *Turkish Studies Academic Journals*, Volume 4, Issue 8, Doi Number:10.7827. Turkish Studies.995, ss. 1166-1188;
- Koskeniemi, Martti. 1999. 'The Advantage of Treaties: International Law in the Enlightenment', *Edinburgh Law Review* 13:27–67;
- Köse, Osman. 2006. "Balkanlar'da Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Turkish Studies Academic Journals*, Volume I, Issue 2, Doi Number:10.7827. Turkish Studies.20, ss. 153-171;
- Levi, L., 1953. *History of British Commerce, 1763- 1870*, London, 1870, s.562; J. Gallagher and R. Robinson, "The Imperialism of Free Trade", *Economic History Review*, 6/1;
- Maurseth, Per (1964) 'Balance-of-Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution', *Journal of Peace Research* 1(2): 120–136;
- Morley, John, (Ed.), 1859. *The Life of Gladstone*, vol I , London: 1859, British Library;
- Mosely, P., 1934. *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Cambridge, Mass;
- Nicolson, Harold. 1961. *The Congress of Vienna. A Study in Allied Unity: 1812–1822*. London: Methuen & Co;
- Orlando Figes, 2010. *Crimea*, Penquen;
- Pagden, Anthony. 1995. *Lords of All the World. Ideologies of Empire in Spain, Britain and France c. 1500–c.1800*. New Haven: Yale University Press;
- Pourdoe, J., 1854. *The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks in 1836*, 2 vols, London;
- Purvey, Vernon J., 1931. *England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856*, University of California Press;
- Randall Lesaffer, 2004. *Peace Treaties and International Law in European History*, Cambridge University Press;
- Randall Lesaffer, 2002. *The Grotian Tradition Revisited: Change and Continuity in The History of International Law*, Oxford University Press;
- Rendall, Matthew. 2000. 'Russia, the Concert of Europe, and Greece, 1821–29: A Test of Hypotheses about the Vienna System', *Security Studies* 9(4):52–90;
- Smith, S., Dunne, T. And Hodfield, A., 2012. *Foreign Policy*, Oxford University Press;
- Schmidt, H. D. 1966. 'The Establishment of "Europe" as Political Expression', *The Historical Journal* 9: 172–178;

- Schroeder, Paul. 1992. 'Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?', *The American Historical Review* 97(3):683–706;
- The Spectator*, 25 March 1854, s.25- 28;
- Strachey, Lytton, 1921. *Queen Victoria*, Harcourt Brace and Company;
- Thompson, Andrew C. 2006. *Britain, Hanover and the Protestant Interest, 1688–1756*. Woodbridge: The Boydell Press;
- Wight, Martin, 1978. *Power Politics*, Leicester University Press;
- Williams, Micheal C., 2005. *The Realist Tradition and Limits of International Relations*, Cambridge University Press;
- William Kristol and Robert Kagan, 1996. 'Toward a Neo-Regoanite Foreign Policy', *Foreign Affairs*, July/August;
- Vattel, Emmerich de. 1916. *The Law of Nations*. Washington DC: Carnegie Institution,

YAYINLANMIŞ BİRİNCİ DERECE DEN PARLAMENTO TUTANAKLARI PARLAMENTO KÜTÜPHANESİ, LONDRA

- Hansard*, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmeiston, , HC Deb 23 February 1848 vol 96 cc 1132-242;
- Hansard*, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmeiston, HC Deb 01 March 1848 vol 97 cc66-123;
- Hansard*, Russia and the Porte, HL Deb 24 February 1854 vol 130, cc 1201-50;
- Hansard*, Russia And Porte, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc 651-9;
- Hansard*, Treaty of Adrianople-Explanation, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc640-71;
- Hansard*, Russia and The Porte – Resolutions respecting the objects of the war, HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50;
- Hansard*, Resolution. HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976;
- Hansard*, Address in Answer to Speech, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192;
- Hansard*, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136;
- Hansard*, Foreign Policy, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc290-31;
- Hansard*, Russian and Turkish Treaties, HC Deb 17 March 1834 vol 22 c 306-49;
- Hansard*, HC Deb 19 February 1836, vol 31, cc614-69.